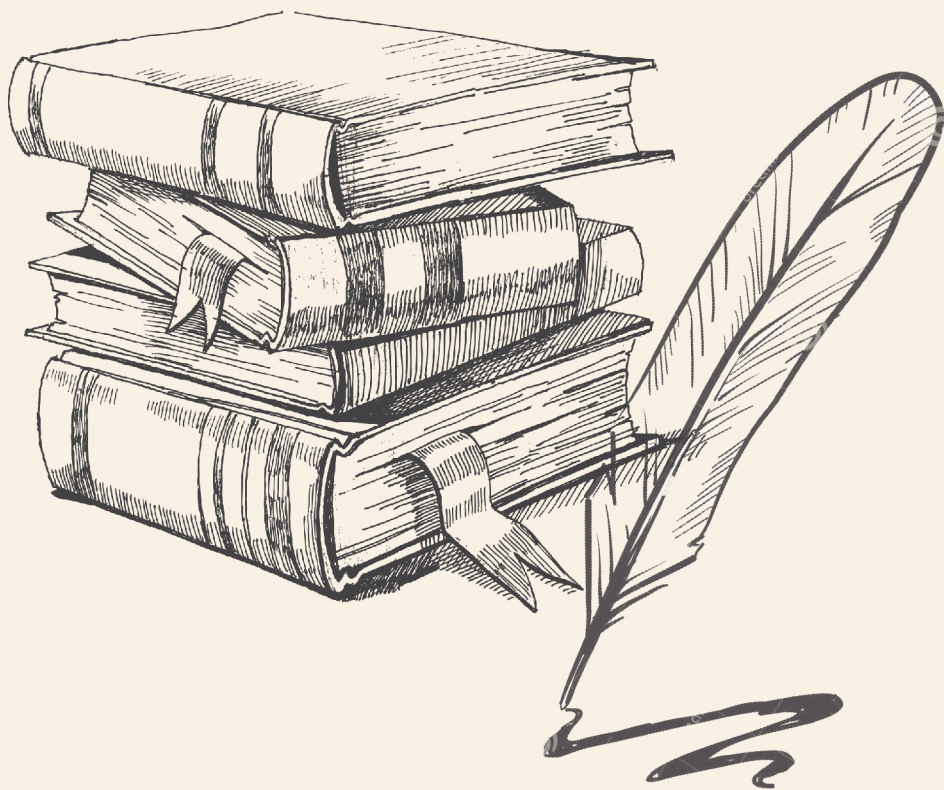

Берегиня слова

Наукові читання, присвячені 80-літтю
з дня народження професора Надії Бабич

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НАН УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА
КАФЕДРА ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

БЕРЕГІНЯ СЛОВА

Наукові читання, присвячені 80-літтю
з дня народження
професора НАДІЇ БАБИЧ

Збірник тез

Чернівці - 2024

УДК 81(477)(092)

Б 48

Друкується за ухвалою вченої ради філологічного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія
Федьковича (протокол №11 від 24 квітня 2024 року)

Рецензенти:

Котович В.В., доктор філологічних наук, професор, завідувач
кафедри української мови Дрогобицького державного
педагогічного університету імені Івана Франка.

Ткач А.В., кандидат філологічних наук, доцент кафедри
суспільних наук та українознавства Буковинського
державного медичного університету.

Б 48 **Берегиня** слова : збірник тез, доповідей, наукових
читань, присвячених 80-літтю професора Надії Бабич.
Чернівці, Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2024.
116 с.

ISBN 978-966-423-857-8

Матеріали, розміщені у збірнику «Берегиня слова», присвя-
чено науковому доробку мовознавиці, першої завідувачки
кафедри історії та культури української мови Чернівецького
національного університету Надії Денисівни Бабич.

Збірник стане у нагоді широкому колу науковців,
педагогів, викладачів, аспірантів, студентів та всіх, кому
цікавий науковий доробок Надії Бабич та питання
мовознавства загалом.

УДК 81(477)(092)

ISBN 978-966-423-857-8 ©Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича,
2024

ЗМІСТ

АРТЕМЕНКО Г. Фразеологія в науковій спадщині Надії Бабич	5
БИЧКОВА Т. Граматика О. Партицького в історії української літературної мови та лінгводидактики	10
БОГДАН С. Святе Письмо в перекладі Пилипа Морачевського: історичні контексти й оцінні вектори	14
ВІТРУК Н. Знавчиня <i>слова</i> і душ людських (про збірку Надії Бабич “І свого слова доточу”).....	26
ГАЗУК-КОТИК Л. Питання української діалектології в науковому дискурсі Надії Бабич	30
ГРИМАЛОВСЬКИЙ І. Незламна «Сила мовленого слова» (Спогади про Н. Д. Бабич).....	33
ДАСКАЛЮК О. Лінгвостилістичні праці Надії Бабич.....	39
ІВАСЮТА М. Надія Бабич як теоретик, практик і популяризатор риторичного мистецтва	45
КОВАЛЕНКО Н. Актуальні проблеми досліджень фразеології українських говірок	50
КОЛЕСНИК Н. Особливості поєднання традиційного навчання та інноваційних форм роботи під час викладання курсу «Питання загального мовознавства у шкільному курсі з української мови»	54

КУЛЬБАБСЬКА О. «Повірте – це лише думки вголос» (комунікативно-прагматичні параметри афоризмів у публіцистичних текстах Надії Бабич)	58
ПОПОВИЧ А. Сучасні аспекти методично-стилістичної підготовки майбутніх учителів-словесників.....	63
ПОПОВИЧ Н., ПОПОВИЧ Ю. Надія Бабич про вчених Чернівецького університету другої половини ХІХ – початку ХХ століття.....	69
СТРІЛЕЦЬ І. Синтез соціокультурної, мовної, мовленнєвої тем на заняттях з української мови як другої у школах національних спільнот	77
ФАРІОН І. Про фундаментальне в культурі мови та риториці.....	83
ФІЛІПЧУК М. Вербалізація концепту «слово» в науковому доробку Надії Бабич	90
ЦИПЕРДЮК О. Вивчення наукового доробку професора Надії Денисівни Бабич на заняттях з української мови за професійним спрямуванням.....	94
ШАБАТ-САВКА С. Експресивний потенціал фігурально-риторичних конструкцій української мови..	101
ШАТІЛОВА Н. «Добра або зла енергетика слова» у фразеології художніх творів Сидора Воробкевича.....	107
ЩЕРБАНЬ М. Надія Бабич: професор, колега, вірянка..	113

УДК 181.2

Галина АРТЕМЕНКО,

*кандидат філологічних наук, асистент кафедри історії та культури української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3303-6814>*

ФРАЗЕОЛОГІЯ В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ НАДІЇ БАБИЧ

Традиційно у наукових розвідках ім'я Надії Денисівни Бабич згадують серед зачинателів та основоположників фразеології української мови, оскільки запропоновані науковицею підходи до опису й аналізу стійких одиниць стали поштовхом до написання великої кількості різноаспектних досліджень з фразеології упродовж багатьох десятиліть.

Фразеології української мови присвячено значну частину наукової спадщини Надії Бабич: з-поміж трьохсот однієї наукової праці у вісімдесяти двох об'єктом дослідження були фразеологізми; усі наукові публікації до 1986 року присвячено фразеології; стійкі сполучення слів як ілюстративний матеріал використано у багатьох інших працях, дуже часто – у наукових чи науково-популярних статтях з культури мовлення. З 9 кандидатських дисертацій, написаних під керівництвом Надії Денисівни Бабич, дві присвячено аналізу фразеологізмів української мови (Свердан Т. «Усічення як тип структурно-семантичного варіювання і спосіб трансформації у фразеології», Артеменко Г. «Структурно-семантичне моделювання фразеологізмів: логічне та алогічне»). У двох інших кандидатських роботах фразеологізми стали елементом аналізу мовленнєвої

структури образу автора (О. Криштанович) та мовної картини світу гуцулів (В.Заїць). Фразеології присвячено більше третини кандидатських дисертацій, на захисті яких Надія Бабич була офіційним опонентом.

Свій шлях у науці Надія Денисівна розпочала з фразеології, на цю ж тему написала і захистила кандидатську дисертацію «Співвідношення загальнонародного та вузько локального у фразеології української мови» у 1972 році та видала два навчальні посібники «Фразеологія української мови» (Чернівці, 1970 рік). Проблемам діалектної фразеології присвячено 17 праць, серед яких є як загальнотеоретичні дослідження, так і аналіз окремих буковинських фразеологізмів, рідше – гуцульських. Зокрема, Надія Денисівна простежує особливості побуту, звичаїв, характеру, моралі, менталітету буковинців; зіставляє діалектні стійкі одиниці з літературними, описує їхню синонімічність та варіантність, оскільки, як наголошує Н. Бабич, „зіставлення фразеологізмів, що побутують на різних територіях (а не лише слів – назв предметів реальної та ірреальної дійсності) дає неоціненний матеріал про метафоризацію образного поняття про взаємозв'язки предмета і його ознаки, предмета і його дії або дії щодо нього” [1, с.12]

Цікавили видатну мовознавцю не лише порівняння фразеологізмів різних діалектів, а й різних мов. Питання міжмовних фразеологічних паралелей стали об'єктом аналізу у шістьох наукових праць. Зокрема, Надія Денисівна описала українські фразеологізми у зіставленні з іншими східнослов'янськими, польськими, румунськими стійкими одиницями.

Значна частина статей Надії Денисівни з фразеології – це праці про стійкі одиниці як елементи стилю окремих авторів, зокрема, письменників Г. Квітки-Основ'яненка, Ю. Федьковича, О. Гончара, О. Кобилянської, І. Нечуя-Левицького,

В. Стефаніка, Д. Гуменної та мовознавця М. Возняка. Найчастіше аналіз фразеологізмів художніх творів подано в аспекті виокремлення «народних», тобто використаних письменниками діалектних фразеологізмів і їх порівняння із загальнонародними одиницями.

Більшість праць з фразеології Надії Денисівни написано в аспекті структурно-семантичного аналізу стійких одиниць. Структуру стійких одиниць проаналізовано у працях про займенники, прислівники як компоненти фразеологізмів; окремі моделі утворення стійких одиниць; фразеологічні варіанти. Зокрема, Надія Денисівна вважала фразеологізмами стійкі одиниці, утворені за моделлю «службове слово + повнозначне» [3], аналізувала окремі моделі творення таких одиниць, наприклад, із заперечною часткою не (що не день, не один, який не є, не з руки тощо) [6].

Наукові статті про семантику фразеологізмів можна поділити на дві великі групи: про семантику фразеологізмів із певним компонентом та про семантичні групи фразеологізмів. Зокрема, увагу науковиці привертала фразеологізми з сакральним змістом, на позначення географічного простору, , з компонентами світ, хрест, батько, мати, жінка, назви дерев, вогонь-вода, явища природи тощо. Наприклад, у статті «Символьні лексеми-назви дерев у складі фразеологізмів української мови» Надія Бабич аналізує фразеологізми з компонентами береза, верба, горіх, дуб, липа, осика, тополя, ясен, сосна, явір, ялина і робить висновки, що «Іменники-назви дерев практично не варіюються, зберігаючи таким чином стійку структуротворчу позицію, гадаємо, усе ж завдяки – хай і віддаленому – зв'язку із народною пам'яттю про зовнішні прикметні риси і ботанічні, біологічні, моральні та звичаєві характеристики цих реалій українського довкілля» [3, 4. 7–8].

З часом частка досліджень з фразеології у наукових студіях Надії Бабич зменшується (після 2010 року лише 9 з 69 статей присвячено фразеології), розширюється коло наукових зацікавлень мовознавці, з'являється дедалі більше праць з культури мовлення, історії мови, стилістики, лінгводидактики. З'являються праці на стику фразеології з іншими розділами мовознавства: ономастики (власні назви як компоненти фразеологізмів), стилістики (фразеологізми як стилістичний засіб), етнолінгвістики (звичаї, символи, ментальність українців у фразеології), історії мови (старослов'янізми у складі фразеологізмів).

Загальнотеоретичним підсумковим оглядом розвитку фразеології є опублікована Надією Денисівною у 2011 році стаття «Способи реєстрації і тлумачення фразеологізмів в історичній та сучасній лексикографії», у якій авторка роздумує над різними підходами до укладання фразеологічних словників та цілком слушно стверджує: «Розбіжності в поглядах учених на обсяг фразеології, її природу, принципи відбору до словника зберуться й надалі, бо фразеологія — це сталі і одночасно змінні фрагменти мовної картини світу, яку, як Птицю Г. Сковороди, усе життя ловитимеш, але остаточно не впіймаєш» [5, с. 95–96].

Попри усі розбіжності трактування терміна «фразеологізм» і наявність великої кількості новітніх методик опрацювання фразеологізмів праці Надії Бабич залишатимуться повсякчас актуальними, адже панівний у її працях компонентний аналіз змісту і форми фразеологічних одиниць, за словами самої мовознавиці, «дуже давня і дуже сучасна методика, яка не суперечить ані методиці когнітології, ані концептології, ані жодної іншої сучасної популярної науки» [2, с. 66].

Список літератури:

1. Бабич Н. Д. Галицько-буковинські варіанти гуцульських фразеологізмів: функціональний аспект. *Вісник Прикарпатського нац. ун-ту ім. В. Стефаника*. Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2010. Вип. XXV–XXVI : Філологія. С. 11–15.
2. Бабич Н. Д. Лексеми *батько* і *мати* як ключові слова українських фразеологізмів. *Учені записки Таврійського нац. ун-ту ім. В. І. Вернадського*. Сімферополь, 2009. Т. 22 (61), № 4 (2). С. 66–73.
3. Бабич Н. Д. Проблема фразеологічності конструкції „службове слово + повнозначне” у слов’янських мовах. *Учені записки Таврійського нац. ун-ту ім. В. І. Вернадського*. Сімферополь, 2007. Т. 20 (59), № 6. С. 9–14.
4. Бабич Н. Д. Символьні лексеми – назви дерев у складі фразеологізмів української мови. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Чернівці : ЧНУ, 2009. Вип. 484 : Романо-слов’янський дискурс. С. 3–8.
5. Бабич Н. Д. Способи реєстрації і тлумачення фразеологізмів в історичній та сучасній лексикографії. *Українська лексикографія у загальнослов’янському аспекті: теорія, практика, типологія*. Ларисі Григорівні Скрипник. К. : Ін-т укр. мови АНУ, 2011. С. 86–99.
6. Бабич Н. Д. Частина не у структурі і змісті фразеологізмів української мови. *Мовознавчі студії*. Дрогобич : Посвіт, 2010. Вип. 2 : Фразеологізм і слово у тексті і словнику. С. 24–33.
7. Надія Бабич : бібліогр. покажч. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2018. 120 с.

УДК 181.2

Тетяна БИЧКОВА,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії та культури української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3060-4150>

ГРАМАТИКА О. ПАРТИЦЬКОГО В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ ТА ЛІНГВОДИДАКТИКИ

1873 р. Омелян Партицький видав «Граматику языка руского для ужитку въ школахъ людовыхъ въ Галичинѣ», яка пізніше мала кілька перевидань (1880 р. «Грамматика руского языка для ужитку въ школахъ людовыхъ»; 1883, 1885, 1889 рр. «Грамматика руского языка для ужитку въ школахъ народныхъ»). Вона ґрунтувалася на живій народній мові. Крім того, О. Партицький зробив спробу застосувати фонетичний принцип правопису («*Слова руски такъ треба писати якъ вымавляють ся*» [3, с. 158]), щоправда, як зазначає М. Лесюк, «це були надто боязкі спроби» [2, с. 543]. В українському мовознавстві закріпилися деякі терміни, вперше вжиті у цій граматиці (наприклад, *речення* та ін.). Важливою особливістю праці було те, що вона, на відміну від інших підручників II пол. XIX ст., як-от граматики М. Осадци (1862, 1864, 1876) або П. Дячана (1865), окрім власне теоретичного матеріалу, містила різноманітні завдання та вправи.

У передньому слові до граматики О. Партицький зазначав, що присвятив свою працю вчителям української мови, і саме їх вважав найсуворішими судьями: «Найвластиві́йшій судъ въ тѣмъ взглядѣ выдати можуть дотычни учительъ руского языка, котрымъ мою працю посвящаю» [3, с. I]. Крім цього, автор подбав про те, щоб

«граматика сходилась зь граматикою для гімназій и тымъ способомъ пізнійшу науку языка улекшала» [3, с. 1]. Оскільки праця охоплювала усі обов'язкові розділи («Наука о звукахъ», «Наука о словахъ и о вѣдмѣнѣ слѣвъ», «Наука о реченяхъ», «О правописи»), її вважають «наближеним варіантом сучасних підручників для початкових шкіл» [1, с. 10].

Підручник побудовано з урахуванням таких основних дидактичних принципів: доступності та послідовності викладеного матеріалу, дотримання індукційного методу викладу граматичних правил, поєднання словесних і практичних методів у вивченні мови тощо [1, с. 10]. Реалізував ці принципи О. Партицький за допомогою різноманітних методик.

Так, наприклад, усі важливі правила, на які треба звернути особливу увагу, О. Партицький маркує дієсловом у формі наказового способу *пам'ятайте(жь)*: «*Пам'ятайте*: Все що за однимъ разомъ, безъ перервы, вымовити можна, становить одинь складь» [3, с. 3]; «*Пам'ятайтежь*: Коренна самогласна при твореню слѣвъ часто перемѣняе ся» [3, с. 122].

Завдання на закріплення матеріалу скомпоновані так, щоб дитина якомога краще запам'ятала правило. Цьому сприяє і велика кількість ілюстративного матеріалу у вправах, напр.: «Слово *мати* має два склади (котри то?), слово *оученикъ* має три склади (котри то?). Кѣлько складѣвъ має слово: *дя-ку-ю*? а слово: *до-брый*? а слово: *мило-сти-вый*? а слово: *око*? а слово: *переходити*?» [3, с. 3–4]. Окрім того, О. Партицький використав такий тип завдань, як пошук і виправлення помилок – «реченя зь блудами». Так, у параграфі 172 йдеться про правопис літер *ѡ* та *ѣ* на позначення звука [i] різного походження. Для закріплення матеріалу подано вправу з реченнями, у яких учні повинні знайти слова з помилками, пояснити їх і виправити: «*Реченя зь блудами*: Вь цѣлѣй околици не було нѡкого, щобы хотѣвъ мѡй дѣмъ купити. Лѣй оуживають до свѣчокъ. Кѣнь боить ся тѡни. Сѡдай до обѣду. Нѣжь мѣй поколовъ полѡно на дрѣбни куснѡ. Бѣй ся

Бога, чоловіче. Я давъ цѣлу кѣсть псови. Стрѣлецъ забивъ два заяцѣ и двѣ перепелицѣ» [3, с. 161–162].

О. Партицький активно застосовував метод індукції (який дає можливість одержати загальний висновок на основі аналізу окремих фактів). При цьому автор спочатку подавав вправи, що містили численні приклади, після чого робив висновки й узагальнення (формулював правила). Зокрема, виклад теми «О именьнику» починається завданням: «Напишѣть на таблицѣ: *братъ, стѣль, капелюхъ, швецъ, хлѣбъ, Михайло, сѣрникъ, пчѣла, сынъ, мати, книжка, вѣкно, кѣнь, вѣль, стѣна, вѣвця, рука, дѣдъ, свѣчка, хлопецъ, лѣкаръ, камѣнь, курка, рыба, збанокъ, шѣтка, липа, тополя, кѣтка, пекаръ, церковь, корчъ, священникъ, вѣйт*. Выпишѣть съ тыхъ слѣвъ таки, що означають истоту розумну (особу). Выпишѣть дальше слова ти, що означають звѣря. Выпишѣть зъ горѣшнихъ слѣвъ таки, що означають рѣчь неживотну» [3, с. 12–13]. У такий спосіб учитель має підвести дітей до усвідомлення того, що усі іменники поділяються на назви істот та неістот. Навідні запитання від учителя допомагають учневі легко зрозуміти, що таке дієслово: «Напишѣть: *мати варить, братъ пише, парбокъ молотить, сестра пряде, Антѣнъ бавить ся, Олекса спѣває, кравецъ шиє*. Що дѣє (чинить) мати? що дѣє братъ? а парбокъ? а сестра? а Антѣнъ? а Олекса? а кравецъ? Кождый чоловікъ щось дѣє: маляръ малює, мельникъ меле, коваль кує, дяк спѣває. ... Памятайте: Слово, котре означає, що особа або рѣчь щось дѣє, зове ся глаголомъ» [3, с. 56].

Досить часто вправи і завдання, сформульовані О. Партицьким, передбачають роботу з текстами його читанки («Руска читанка для низшихъ класъ середнихъ шкѣлъ», 1871), напр.: «Перечитайте въ читанцѣ повѣстку пѣдъ числомъ 2., выпишѣть зъ вѣдтамъ всѣ заименники и означѣть, в котрѣмъ падежи, числѣ и родѣ кожды съ тыхъ заименникѣвъ находить ся» [3, с. 55]; «Перечитайте съ

Читанки оуступъ 42., вынайдѣть тамъ всѣ присудки и означѣть при кождѣмъ, якою є частею бесѣды» [3, с. 125]. Зазначимо, що читанка, для якої автор відібрав кращі зразки української літератури, мала важливе значення у національному вихованні молоді. Тут були представлені твори як західноукраїнських письменників, так і наддніпрянців, що свідчить «про усвідомлення автором історичної перспективи – соборної України» [1, с. 10]. Ідея єдності західноукраїнських земель із Наддніпрянською Україною відображена у багатьох прикладах до правил. Так, в одному з правил щодо вживання великої літери зазначено: «б. Великою початковою буквою пишуть ся имена власни, т. є. имена осібъ, народѣвъ, краѣвъ, мѣсть, сель, гѣрь, рѣкъ, святъ: *Иванъ, Шевченко; Русины; Оукраина; Галичина; Кієвъ, Львѣвъ; Голоско, Гошѣвъ; Карпаты, Бескидъ, Днѣпръ, Днѣстеръ; Рѣздво, Великдень*» [3, с. 169].

Отже, «Грамматика языка руского для ужитку въ школахъ людовыхъ въ Галичинѣ» О. Партицького є не лише важливим джерелом вивчення історії становлення української літературної мови в Галичині, а й посідає чільне місце в історії української лінгводидактики, є результатом багатогранної діяльності її автора, зокрема й на ниві навчання дітей української мови.

Список літератури:

1. Качмар О. Педагогічна спадщина та громадсько-просвітницька діяльність Омеляна Партицького : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Івано-Франківськ, 2006. 20 с.
2. Лесюк М. Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині : монографія. Івано-Франківськ: МістоНВ, 2014. 732 с.
3. Парытцкій Ом. Грамматика языка руского для ужитку въ школахъ людовыхъ въ Галичинѣ. Львів, 1873. 176 с.

УДК 181.2

Світлана БОГДАН,
*кандидат філологічних наук, професор, завідувач кафедри
історії та культури української мови Волинського
національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк;
ORCID: [https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0002-4831-
2770](https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0002-4831-2770)*

СВЯТЕ ПИСЬМО В ПЕРЕКЛАДІ ПИЛИПА МОРАЧЕВСЬКОГО: ІСТОРИЧНІ КОНТЕКСТИ Й ОЦІННІ ВЕКТОРИ

Пилипа Морачевського правомірно вважати однією з тих усе ще мало відомих, але від того не менш вагомих особистостей, які посутньо прислужилися до створення підґрунтя й розбудови українськомовного простору в другій половині ХІХ ст, передовсім – у царині релігійній. Усупереч відомим тогочасним заборонам, що передбачали обмеження поліфункціонального вияву нашої мови, – Валуєвському циркуляру (якому й передувала поява перших перекладів його четвероєвангелій і який міг, очевидно, стати спонукою й реакцією на їх появу) і Емському указу (який вкрай звузив функціонування нашої мови й абсолютно унеможливив її використання в освіті та науці). Саме Пилип Морачевський у новітні часи подарував українському народові його давню багатовікову мрію і таку бажану реальну змогу – спілкуватися з Богом (завдяки Святому Письму) рідною мовою.

Водночас (задля об'єктивності) зауважимо: шлях до українства й плекання українських мовних святощів у Пилипа Морачевського був непростий: від учителя російської словесності в Луцькій російській гімназії (сюди він приїхав, як стверджують джерела, у часі її відкриття 1832 року на запрошення майбутнього директора Івана

Кулжинського) – до вченого-перекладача, який усвідомлював потребу поліфункціонального побутування української мови для забезпечення її реального повновартісного статусу в соціумі. І хоч ці думки він нерідко змушений був висловлювати, на жаль, усе ще чужою імперською мовою (і з огляду на коло адресатів, і щонайбільше – через тогочасну мовну ситуацію), їх змістова домінанта виразно стверджувала зміну і його ідейних орієнтирів, і його мовної особистості загалом. «Що може бути святіше для серця народу, за слово боже рідною мовою?» – писав він у листі від 18 грудня 1862 року до академіка І. Срезневського [6]. І не припускав жодних сумнівів у правомірності саме таких очевидних ствердних міркувань. Масмо, до того ж, чимало й інших фактологічних підстав стверджувати, що зміна його науково-дослідницького вектора в бік українськості – це насамперед результат його власного свідомого вибору й еволюції мовної свідомості. Щонайбільше таких фактів актуалізує збережена й досліджена епістолярна спадщина вченого, яка ще чекає свого оприлюднення.

Мабуть, власне тому історична значимість (а, ймовірно, й місійна визначеність) Пилипа Морачевського в історії української мови та незаперечна присутня роль у творенні й розбудові її сакрального простору неодноразово привертала увагу відомих дослідників його життєпису й подвижницької перекладацької справи. Щоправда, активізація таких студій належить до кінця ХХ – початку ХХІ ст. [1, 2, 4, 11, 13] тощо. З-поміж найповажніших наукових праць, які ґрунтуються передовсім на численних архівних джерелах і значній фактологічній базі, варто виокремити дослідження Людмили Гнатенко [3] та Тетяни Котенко [3, 5, 6, 7, 8]. Власне завдяки їхнім вагомим текстологічним дослідженням і багатолітній роботі з архівними матеріалами Пилипа Морачевського можемо сформулювати

не тільки системну інформаційну площину про всі історичні перипетії і хронологічну послідовність творення перекладів різних частин Святого Письма, підготовленого ним у другій половині XIX ст., а й оцінний дискурс сприйняття його перекладів у різні історичні відтинки.

До слова мовлячи, про потребу перекладів Святого Письма для просвітництва тогочасного українського люду (як одну з найнагальніших проблем) писала в листі до Михайла Драгоманова і Леся Українка: «Після історичних книжок теж бракує добрих перекладів Святого Письма, але сьому, може, хутко дасться рада» (27 жовтня 1892 р., Колодяжне) [14, т.11, с. 195]. Іншого разу, вже на початку XX століття в листі до Агатангела Кримського, вона зверталася з проханням про придбання перекладів Євангелія: «При сій нагоді мама просить запитати Вас, як там справа з тими відбитками перекладу Євангелія (йдеться, власне, про українськомовний переклад 1906 року Пилипа Морачевського. – С.Б.). Може, Ви якось призабули написати про се в Москву, то вона просить Вас таки написати тепер, а якщо Ви писали та відповідь забарилась, то може б, Ви були ласкаві ще раз написати в сій справі, кому там про те „ведать надлежит”. Коли отримаєте сей переклад, то вже не в Київ його надсилайте, а в Гадяч, бо мама от-от збірається їхати в Гадяч і там уже пробуде ціле літо вкупі з нами (зо мною і з Лілею) (18 травня 1906 р., Київ) [14, т. 13, с. 437]. А отже, можнати припустити, що переклад євангелій Святого Письма, за основу якого було взято текст Морачевського, був у домашніх книгозбірнях української інтелігенції вже на початку XX ст.

Вибір мови перекладу, безперечно, не був випадковий для Пилипа Морачевського. Є всі підстави стверджувати, що він був усвідомлений і вмотивований. У листі 1860 року до митрополита Ісидора він писав: «На усіх мовах, словесно й письмово, проповідується слово Боже; ісповідники

Христа Спасителя мають Біблію на своїх мовах; а Малоросія, якої мовою говорить близько 12 мільйонів православних християн, не має на своїй мові навіть Євангелія. ... Переклад на малоросійську мову Євангелія безсумнівно приніс би досить важливу користь нашому релігійному народу» (цит. за: [4]). Він ніяк не міг сприйняти й збагнути шовіністичну імперську заборону щодо права українців розмовляти з Богом рідною мовою: «Отчего мы не можем иметь Евангелие на своем языке, – я никак понять не могу – особливо теперь, при повсеместном распространении грамотности? Славянское и Русское Евангелие не скажу, что не понятны для нашего необразованного народа, хотя и это отчасти справедливо, и даже не только иногда в отношении простого народа, но такое ли бы действие на душу его произвело Евангелие на языке родном, совершенно понятном и ясном и для каждого безграмотного, языке, с которым сроднились, срослись и, так сказать слились с его плотью и кровью все его понятия, идеи, мысли, впечатления! Я смотрел на мой труд, как на дело полезное и богоугодное» (лист до акад. І. Срезневського, 25 січня 1862 р., Ніжин). І що найважливіше, як бачимо з цитованого тексту, він вважав справу перекладу Святого Письма українською мовою – не просто потрібною просвітницькою справою, а й «богоугодною», тобто благословенною Богом. Цю думку він повторив, до речі, в другому листі до Ісидора: «... этот труд мой я считал делом столько полезным, сколько и богоугодным: и поэтому мне приятно будет, по крайней мере, оставить его детям моим на память обо мне как видимый знак моего благословения, которым буду просить им благословения Божьего» (цит. за: [8]).

Зауважмо, що категорична відмова (й заборона) митрополита Ісидора рекомендувати до друку Четвероєвангеліє Морачевського стосувалася насамперед

неможливості перекладів Святого Письма українською мовою загалом (будь-ким), тобто власне мови перекладу, а не його змістової досконалості чи недосконалості.

Власне сама хронологія всіх подій створення, підготовки до друку й виходу 1906 року вже доопрацьованого іншими авторами перекладу Святого Письма Морачевського (по його смерті) сьогодні загальновідома науковій спільноті з праць згаданих поважних авторів. Закцентуємо тільки мозаїчно на найпосутніших моментах, систематизованих на їх основі:

➤ 14 березня 1860 р. розпочато переклад Євангелій від Івана та Матвія (за зізнанням Пилипа Морачевського: «з усією любовію моєї душі»);

➤ надсилання на схвалення перекладів митрополиту Ісидору (28 вересня 1860 р.) і відмова друкувати їх (14 жовтня);

➤ незважаючи на негативну рецензію, продовження роботи над перекладами двох інших Євангелій (повністю їх підготовлено 16 листопада 1860 р., до кінця грудня вони були зредаговані);

➤ повторне надсилання вже повного тексту Євангелій до Відділення російської мови і словесності Академії наук (кінець 1861 р.);

➤ 8 лютого 1862 р. було заслухано на засіданні відділення Академії наук схвальну доповідь академіка І. Срезневського про працю Пилипа Морачевського;

➤ вирішено надрукувати переклад Євангелія в одному з видань Академії наук, а для цього направити рукопис Президенту академії з рецензією, яку мали скласти троє знавців української мови: академіки О. Востоков, О. Нікітенко та І. Срезневський;

➤ окремий відгук О. Нікітенка було зачитано на засіданні відділення 24 лютого 1862 р.

➤ схвальна спільна рецензія академіків, на підставі якої 27 лютого 1862 р. відділення ухвалило направити праці П. Морачевського до св. синоду російської православної церкви для подальшого її розгляду з теологічних засад і проханням дозволу на видання Четвероєвангелія українською мовою;

➤ 16 березня 1862 р., за розпорядженням президента Академії наук, переклад Євангелія направлено до св. синоду, а 22 липня – зошит із виправленнями до тексту перекладача;

➤ 8 липня 1863 р., з'явилося таємне розпорядження міністра внутрішніх справ П. Валуєва про заборону друку будь-яких релігійних чи навчальних книг українською мовою;

➤ 3 січня 1864 р. св. синод видав наказ про заборону друкувати Євангеліє українською мовою в перекладі Пилипа Морачевського. Рукописи перекладача повернули до Академії наук 27 січня 1864 р.;

➤ лист Пилипа Морачевського 26 лютого 1864 р. до І. Срезневського (з перекладом Апокаліпсиса) з проханням взяти на зберігання рукопис перекладу Нового Завіту (цей лист академік зачитав на засіданні Відділення російської мови і словесності імператорської академії наук 12 березня 1864 р.);

➤ 3 грудня 1864 р. Морачевський відправив до Академії текст нової редакції перекладу Нового Завіту з супровідним листом (надіслано й текст Псалтиря);

➤ 20 травня 1865 р. відділення російської мови і словесності академії наук повідомило Морачевському, що надіслані ним переклади українською мовою двох книг Нового Завіту і Псалтиря отримані й передані на зберігання до академічної бібліотеки.

Привертають увагу в цьому періоді високі оцінки згаданих вище представників академічної спільноти і тексту перекладу, і мовної особистості самого перекладача

(наведемо хоча б деякі міркування: «безсумнівна духовно-моральна користь цього перекладу», Морачевський «вніс у малоросійську словесність книжку, без якої ні одна християнська словесність не може вважатися достойною свого призначення», він був «зразковим знавцем малоросійського наріччя», «перекладач виконав із блискучим успіхом своє важливе завдання, незважаючи на його труднощі (цит. за: [5]), «праця у вищій мірі чудова і зі сторони учено-філологічної, й зі сторони релігійно-моральної», «Немає сумнівів, що переклад Євангелія Морачевського повинен зробити епоху в літературному утворенні малоросійського наріччя. Ми вважаємо, що Євангеліє на рідному наріччі малоросіян досить сильно посприяло б його морально-релігійній освіті» (цит. за: [4]).

Після цього на кілька десятиліть (аж до 1906 року) переклад Святого Письма Морачевського (Євангелія, Апокаліпсис і Псалтир) поширюється серед незначного кола вчених тільки в рукописних варіантах [3], тоді як самі автографи Морачевського кануть в Лету більш ніж на століття в архівах російської імперії і несподівано виринуть в книгозбірні томського університету вже в ХХІ ст. «у складі бібліотеки академіка О. В. Нікітенка, придбаної у 1880 р. В. М. Флоринським з метою формування універсального бібліотечного фонду для майбутнього томського університету. Сьогодні автограф перекладу нового Завіту П. С. Морачевського зберігається у Відділі рукописів і книжкових пам'яток наукової бібліотеки Томського державного університету під шифром В-534. т. 1-2» [5]. І тільки 1906 р. переклад чотирьох Євангелій (до речі, без зазначення імені Пилипа Морачевського) після довготривалого й ретельного доопрацювання (і змін) колективу авторів уперше побачить світ. Одним із найвідоміших з-поміж кола цих авторів був єпископ Парфеній.

Спонукою (і об'єктивною реальною передумовою) до виходу цього перекладу, як відомо, слугували події 1905 року щодо зняття заборон із українського книгодрукування (після лютневої революції) і до яких мали безперечну причетність четверо відомих українців: Микола Дмитрієв, Ольга Драгоманова-Косач, Володимир Науменко та Ілля Шраг. Саме вони в лютому цього року вирушили в Санкт-Петербург до міністра Вітте з «прошенієм» про зняття заборон із української мови. Пізніше Ольга Драгоманова-Косач у статті «Євангеліє – українською мовою (в новому тексті)», надрукованій у «Рідному краї» напише: «В минулому році дано було **дозвіл видавати в Росії святе письмо в українському перекладі** (вирізнення тут і далі моє. – С. Б.). Так давно ждали сього прихильники українського слова! Скільки домагалися, писали, „ходатайствували”, та вже й трудно вгадати, чи то таки ті домагання щось вдіяли, чи вже тая хвиля останніх часів винесла на світ **божий сей скарб**, що так довго не давався нам!» [9, с. 5].

Цей переклад, незважаючи на те, що зазнав численних змін первинного тексту («Здається нам, що у всякім разі, текст перекладу Морачевського, наскільки він нам звісний, поніс велику зміну – і трудно було б тепер сказати, хто властиво єсть автором того українського Євангелія, що оце вийшло з-під редакції Преосвященного Парфенія») [9, с. 6], мав, на її переконання, цілу низку позитивів щодо мовно-стильового вияву й увиразнення, з-поміж яких вона щонайперше виокремила: близькість до духу первотвору і зрозумілість народові та мовну «доладність» перекладу. Водночас вона висловила й критичні зауваження, що стосувалися використання в перекладі діалектизмів замість бажаних загальноукраїнських лексем, непослідовну заміну чужих слів, переобтяження перекладу старослов'янізмами, «невдатність» окремих висловів (див. детальний аналіз цієї

праці в статті Ніни Степаненко [11]). Хоча загальна оцінка Олени Пчілки допрацьованого перекладу була позитивна: «...маючи на увазі всі ці труднощі, можна сказати, коли ми візьмем справу взагалі, що остатній українській переклад євангелія вийшов дуже добрий, а в більшій часті своїй – прекрасний» [9, с. 9].

Крім Олени Пчілки, на появу цього варіанта перекладу Євангелій відгукнулися й інші відомі українці. Павло Житецький, зокрема стверджував, «Морачевський найвищою мірою володів відчуттям народної мови і, так би мовити, психологією її і всі зусилля докладав до того, щоби, не відступивши від змісту слов'янського тексту, умістив би у свій переклад психічну тканину малоросійської мови і притаманні їй звороти, її звичаї й обряди. З неї почерпував він своє натхнення, що надає його перекладові тепла і живих фарб» (цит. за: [12]). Орест Левицький відзначав, що «Мова перекладу Морачевського позитивно зачаровує своєю простотою та якоюсь задушевністю, гармонійною з духом Євангелія. Ані „кутих” слів, ані штучних видуманих ad hoc виразів – нічого цього немає в споміні. Жива, цілком народна мова, вільна від вульгаризмів, суворо відповідає точному змісту основних текстів – грецького та слов'янського. Деякі конструкції настільки вдалі, що рівних за силою, точністю й колоритністю мови нам не випадало знаходити в жодному з відомих перекладів» (цит. за: [2, с. 52]). Олександр Лотоцький справедливо стверджував, що ця книжка «складає епоху і в нашому письменстві, і націоналізації нашого краю. Доки народ не має Святого Письма на своїй мові, доти не може твердо стояти його національна свідомість» (цит. за: [10]). А Іван Франко, порівнюючи переклад Морачевського й Пересопницького Євангелія, відзначав його переваги через здатність відтворити «дух української мови»: «Виходить прецікава річ, що найстарший переклад, Пересопницьке Євангеліє, являється з сього погляду взірцем, якого не досягли

ані Лободовський, ані Куліш з Пулюєм і з яким зрівнявся один Морачевський, зрікшися всякої мовної манірності та глибоко вникнувши в дух української народної мови» [15, с. 66].

Залишається сподіватися, що підготовлений до друку варіант перекладу Святого Письма за віднайденими нещодавно автографами Пилипа Морачевського уможливить нарешті пізнання особливостей автентичного варіанта, позбавленого пізніших втручань інших авторів. І сам факт видання цього тексту слугуватиме посутньою передумовою повернення і науковій українській спільноті, і всьому нашому соціуму до його особистості, до важливості його ролі в розбудові поліфункціонального виміру української мови, зокрема рідномовного сакрального простору.

Список літератури:

1. Арполенко Ганна. П. Морачевський і перший повний переклад Св. Євангелія новоукраїнською мовою. URL: http://library.zu.edu.ua/vz/10/Vg_2003_10_24.pdf.
2. Ботвин Т. М. Українські переклади Біблії XIX–XX століть: лінгвокультурологічний аспект : дис. ... д-ра філософії в галузі гуманітарних наук зі спеціальності 035 Філологія (українська мова) / Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Дрогобич ; Тернопіль, 2020. 198 с.
3. Гнатенко Л. А., Котенко Т. І. Переклади Пилипа Морачевського книг Нового Завіту та Псалтиря українською мовою середини XIX ст., збережені за оригіналами та списками у книгосховищах Росії та України. *Рукописна та книжкова спадщина України*. Київ, 2007. Вип. 12. С. 154–177.

4. Казакевич Ольга. Переклади Євангелія у контексті формування української ідентичності. Етнічна історія народів Європи. №35. URL: <http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2011/35/articles/3.pdf>.
5. Котенко Тетяна. Академік Ізмаїл Срезневський про переклад Пилипом Морачевським книг Нового Завіту українською літературною мовою середини XIX століття. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kotenko_Tetiana/Akademik_Izmail_Sreznevskiy_pro_pereklad_Pylypom_Morachevskym_knyh_Novoho_Zavitu_ukrainskoiu_literat.pdf?
6. Котенко Тетяна. Що може бути святіше для серця народу, за слово Боже рідною мовою! [Текст] : (листи П. С. Морачевського до І. І. Срезневського 1862, 1864, 1874 рр.). *Українська мова*. 2011. № 4. С. 54–62.
7. Котенко Т. І. Від Пересопницького Євангелія до Євангелія Морачевського (Історія перекладу українською мовою та видання). *Слов'янські обрії*: зб. наук. праць. Київ : Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2013. Вип. 5. С. 178–183.
8. Котенко Т. І., Шендеровський В. А. Він дав своєму народу віру в його власну мову. URL: <http://lib.pnu.edu.ua/files/zbirnyky/ntsh-2009-2.pdf>.
9. Псалтир: переклад новою українською літературною мовою П. С. Морачевського (1865) / підгот. вид. Л.А. Гнатенко ; дослід. Л. А. Гнатенко, В. В. Німчука ; відп. ред. Л. А. Дубровіна. Київ : НБУВ, 2015. 200 с.
10. Пчілка Олена. «Євангеліє – українською мовою (в новому тексті)». *Рідний край*. 1906. №41. С. 5–9.
11. Стародуб А. Євангеліє та циркуляр. Переклад Четвероєвангелія Пилипа Морачевського як одна з причин появи Валуєвського циркуляру 1863 року. *Високий Вал*. Чернівці, 4 вересня 2006. URL: <http://www.sian.ua.info/index>.

12. Степаненко Ніна. «ЧЕСТЬ І ХВАЛА ... ТИМ, ХТО ПОЛОЖИВ СВОЮ ПРАЦЮ НА ТАКУ ... ПОВАЖНУ СПРАВУ» («Рідний Край» про Святе Письмо в українському перекладі). URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1614/1/StepN.pdf>.
13. Трембіцький А. М., Трембіцький А. А. Щиру молитву чужою мовою не вознесеш – кредо всього життя і діяльності Пилипа Морачевського. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-5882.html>.
14. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів: у 14 т. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2021. Т.1–14. URL: <https://ubi.org.ua/uk/activity/zibrannya-tvoriv-lesi-ukrainki-u-14-i-tomah>.
15. Франко І. Я. П. И. Житецкий о переводах Евангелия на малорусский язык. Зібрання творів. : у 50 т. / Редкол. : Є. П. Кирилюк (голова) та ін. / І. Франко. Київ : Наук. думка, 1980–1986. Т. 37. 685 с.

УДК 811.161.2'367.332.2

Надія ВІТРУК,

кандидат філологічних наук, асистент кафедри історії та культури української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1000-3427>

ЗНАВЧИНЯ СЛОВА І ДУШ ЛЮДСЬКИХ (ПРО ЗБІРКУ НАДІЇ БАБИЧ “І СВОГО СЛОВА ДОТОЧУ”)

Направду, згадуючи Надію Денисівну як викладача, теле- і радіоведучу, співрозмовницю при обговоренні багатьох робочих та побутових питань, зринають спогади про її вміння майстерно володіти словом і тонко відчувати кожне слово, про її особливу любов до рідного слова. Але найголовніше – це її непереборне бажання сказати людині добре слово. Адже, за переконаннями самої Надії Бабиц, „та одна щира сльоза полегшує чиєсь горе, одне тепле слово зігріває чиюсь зранену душу, один ласкавий погляд додає надії, один міцний потиск руки сповнює сили...” [1, с. 4].

У збірці публіцистичних нарисів і окремих наукових статей „І свого слова доточу” авторка збрала низку власних роздумів (точніше кажучи пошанувань), присвятивши їх відомим українським письменникам та культурним діячам з метою ще раз довести молодому поколінню значущість цих постатей для народу, його культури, освіти, самоутвердження тощо. Читаючи невеликі за обсягом розвідки про, здавалося б, добре знаних тобі особистостей – Григорія Сковороду, Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького, Тараса Шевченка, Лесю Українку, Юрія Федьковича, Ольгу Кобилянську, Ірину Вільде, Михайла та Володимира Івасюків, Тамару Севернюк, Василя Лесина, Олексу Романця, Анатолія Добрянського та інших,

мимоволі відчуваєш як поринаєш у їхні персональні світи, співпереживаєш і водночас дивиєшся зі змісту сказаного, його глибини, проникливості. Надія Денисівна не просто подала деякі незнані життєві факти, вкотре наголосивши наскільки важливою була діяльність цих людей в тогочасних суспільно-політичних умовах, а через призму власних поглядів, спостережень, емоцій та почуттів (адже з багатьма доводилося спілкуватися й працювати) з душевним трепетом й особливою повагою відгукується про кожного.

Додаючи *свого слова*, Н. Бабич значну увагу приділила ролі й значенню слова, мови, літератури у житті письменників та громадсько-культурних діячів. Наскрізним кредом у збірці звучать фрази світочів української духовності: „*Ну що б, здавалося, слова... Слова та голос – більш нічого*” (Т. Шевченко) [1, с. 29]; „*Слово, моя ти єдина зброя, Ми не повинні загинуть обоє!*” (Леся Українка) [1, с. 71]; „*Вмирає все в житті, та не вмирає слово. Із небом розмовля, з землею гомонить*” (А. Малишко) [1, с. 178]. Слово було, як запевняє Н. Бабич, відрадою для багатьох, зокрема Ольги Кобилянської: „*...Я не була ніколи щаслива. Найкращі хвилини для мене були, коли я писала свої твори і закінчувала їх*” [1, с. 192], Михайла Івасюка: „*...в елегіях безмірного горя не зійшов на стежку “війни” – з собою, з долею, з винуватцями... Це ж яка мала бути сила тієї любові, щоб малість реальності не заманила в тенета істерії... І визріло переконання, що мінорність, елегійність – це теж бальзам для душі, якщо цю душу ще не з’їла іржа байдужості*” [2, с. 3], було важелем правди й відвертості (читаємо у спогадах про Віктора Косяченка): „*...не інтернаціоналізм, а почуття батьківщини об’єднає людей; що Бог повинен бути у душі людини, і він – це Добро і Людяність, він один, його не треба “розривати” між конфесіями; що повернення звичаїв і традицій народних – це це не відродження, а лише його початок, бо сприйняття*

зовнішнього ефекту мусить стати внутрішньою вірою, без якої людина себе не мислитиме” [1, с. 175], було питомою справою всього життя, його сенсом, покликанням: „якби спробувати зібрати на одну полицю бібліотеки все, що написав кандидат філологічних наук Романець О. С., то це була б ох і довга полиця – не десятки, а сотні статей в газетах, журналах, збірниках, передмови, рецензії, відгуки, інформації, поетичні збірки, упорядковані ним самим або в співпраці з колегами по кафедрі української літератури ЧДУ чи Інституту літератури АН УРСР, монографічні дослідження, що безкомпромісно ставлять і вирішують актуальні історико-літературні проблеми” [1, с. 165], було найпростішим засобом, з допомогою якого „душа до душі заговоре” про „все, що боліло і чим жилося, про що мріялось і що забулося (або й не забулося)...” (у згадуваннях про поета Дмитра Загула) [1, с. 129].

Завершують збірку „Невигадані історії” – короткі розповіді про людські долі. Як автор цих невеличких текстів Надія Денисівна постає перед нами не науковицею, а справжньою творчиною, мисткинею, залюбленою у красоту слова. „Смакуючи” словом, використовуючи його художні та образні можливості – епітети, метафори, порівняння, уособлення, повтори тощо, всього-на-всього на 17 сторінках Н. Бабич зуміла передати і поведінку, і настрої, і переживання, і біль людей, напр.: *і пішла схвильована... наче синьоока юність, на зустріч з якою приходила* [1, с. 199]; *уміла весна прибирати свій улюблений куток над Дністром; бачила, як сонце вмивалось, збираючи ручками-променями росу прибережних трав* [1, с. 201]; *Вася бачила, як поступово ласкаві карі очі доньки сповнюютьсь блиском відреченості. Бачила і нічим не могла зарадити* [1, с. 205]; *і такі рідні, такі тривожно рідні були його шукаючі очі, що син щосили гукнув у шибку ще зачинених дверей тамбура: „Та-а-а-ту!”* [1, с. 207].

Проте особливу увагу читача у „Невигаданих історіях” привертають все ж таки описи природи, замилювання неповторною земною красою, захоплення могутністю і величчю Карпат: „Над селом синьо-чорним небом і золотом зірок звисав літній вечір” [1, с. 202]; „Море любить каверзувати. Та і пустотливе, і розгніване, воно нестримно манить усіх, хто любить прекрасне і величне, хто вмів слухати його музику, що часто нагадує бездоганне виконання багатоголосої оркестрової партитури, і розрізняти щедру різноманітність тонів у його то блакитно-сірій, то зелено-чорній водній безмежності” [1, с. 209]; „...вершина, наче наметом, була вкрита сизо-чорним туманом, а вершечки, ніби запалені, палахкотіли червоним полиском. Ярусом нижче – сніжної білизни пелена повільно посувалася до сходу, ще нижче – задумливі зелені сосни і осики карпатські стояли, мов зачудовані” [1, с. 212].

Н. Бабич довелося працювати з словом зі студентських років і протягом усього життя. Наукові інтереси дослідниці присвячені вивченню історії мови, стилістики, культури мовлення, фразеології, лінгвопсихології та багатьом іншим питанням функціонування мови. Слово стало її покликанням, її фахом, „і саме воно, як стверджувала професорка, не дає спокою ні вдома, ні в дорозі” [1, с. 215].

Список літератури:

1. Бабич Н. І свого слова доточу: Роздуми з нагоди.... Чернівці : Рута, 2004. 216 с.
2. Бабич Н. Батьків поетичний образ сина. Буковинське Віче. 2000. 5 лютого. № 12 (1036). С. 3.

УДК 811.161.2'282.2477

Лілія ГАЖУК-КОТИК,
*кандидат філологічних наук, асистент кафедри історії та
культури української мови Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3550-1214>*

ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАЛЕКТОЛОГІЇ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ НАДІЇ БАБИЧ

Живе народне мовлення, яке у кожному регіоні сповнене місцевих колоритних слів, виразів, фразеологізмів захоплює, приваблює загадковістю, і показує, як мовці використовують словесні скарби, отримані в спадок від предків.

Сьогодні серед мовознавців усе більше утверджується думка щодо ділінгвізму, тобто одночасного володіння нормами української літературної мови і збереження у мовленні особливостей говірки тієї місцевості, де людина народилася й виросла. Любов до обох цих мовних «стихій» пронесла через усе життя «буковинська володарка душі і слова», українська мовознавиця, членкиня Національної спілки журналістів України, заслужена діячка освіти й науки України – Надія Бабич. З-поміж трьох сотень наукових розвідок із проблем історії та культури мови, стилістики, риторики, українознавства є знакова праця з діалектної лексикографії «Словник буковинських говірок» (2005), де зібрані й систематизовані слова живої розмовної мови українців Буковини, Надія Денисівна була співавторкою цього словника, упорядницею картотеки на літеру «Р». Праці з діалектної фразеології становлять, безперечно, історичну цінність як складник словесної буковинської та й загалом української культури. Те, як певні варіанти фразеологічних

одиниць ілюструють факти історії, побуту, фольклору, міфології українців, зокрема буковинців Н. Д. Бабич описала в таких працях: «Відображення у фразеології характеру і звичаїв буковинців» (1995), «Буковинці про себе і своїх сусідів в українських народних піснях» (2000), «Буковинець у мовному мегаполі» (2002), «Буковинський характер – засобами фразеології» (2003), де відтворено колоритний самобутній образ буковинця. Побут і звичаї знайшли широке відображення у фразеології, зокрема у компонентному складі фразеологічних одиниць і цілих фразеологічних висловах. Поряд із фіксацією діалектних фразеологічних одиниць, вивчення функціонального потенціалу діалектної фразеології, Н. Д. Бабич звертала увагу на те, як лінгвістичні одиниці відображають фонетичні, словотвірні, морфологічні, синтаксичні, лексичні особливості буковинської говірки. Цьому питанню присвячені так праці: «Варіанти фразеологізмів буковинських говірок, зумовлені специфікою народного побуту» (1983), «Український менталітет і буковинська фразеологія» (1994), «Діалектна фразеологія як джерело красномовства» (2005). Досить часто, на думку дослідниці, «компонентами фразеологічних одиниць буковинських говірок є побутові лексеми на позначення: 1) предметів домашнього вжитку – начиння, посуду тощо: *макогін лудит, а макітра рядит* або *однов ложков їсти*; 2) назви знарядь сільськогосподарської праці чи селянських ремесел: *як цідило на молоці; ні бабі веретено, ні чортови помело* або *ж тральми (вилами) по воді писано; хосен, як сліпі бабі з кросен*; 3) назви (регіональні) одягу, його деталей, прикрас тощо: *який сардак, така й латка; носитися, як з писанов торбов; кирпу гнути; учепився, як реп'ях кожуха*» [2, с. 94-95]. Або ж приклади, що є прислів'ями чи приказками, чи власне фразеологізмами, що набули узагальненого змісту через повторюваність поведінки мовців у конкретній ситуації: *сидить, як засватана; дурного хрести, а він кричить «пусти»*;

поки грім не вдарить, мужик не перехреститься; без одного Василя обійдеться весілля; половина світа скаче, половина плаче; Дав Бог банність, то дасть і радість [2, с. 95]. Дослідниця вважає фразеологізми «виявом ментальності народу» і не лише ментальності, а й «емоційності», а джерелами таких фразеологізмів є «практична діяльність людини, що має свою специфіку в кожному геоетнографічно-мовному регіоні» [2, с. 96].

Отже, у мовленні буковинців гармонійно вкраплені самобутні мовні перли із сивої давнини, які стали справжнім надбанням та багатством. Майбутні покоління обов'язково повинні зберегти цю автентичну різноманітність. Разом з тим варто зауважити, що відповідний матеріал не втрачає актуальності й у наші дні, коли на часі вивчення становлення українських діалектів загалом і південно-західних зокрема, що становить перспективу дослідження.

Список літератури:

1. Бабич Надія. Буковинець у мовному мегаполі. *Чернівці*. 2002. №46. С.5.
2. Бабич Надія. Відображення у фразеології характеру і звичаїв буковинців: мат. III міжнар. істор.-краєзн. наук. конф. Чернівці: Рута, 1995. 209 с.
3. Бабич Надія. Діалектна фразеологія як джерело краєзнавства. *Слово і доля*. Львів. 2005. С.207-215.
4. Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці: Рута. 2005. 688 с.
5. Бабич Надія. Український менталітет і буковинська фразеологія // *Українська мова на Буковині*: мат. всеукр. наук. конф. Чернівці: Рута 1994. С. 94.

УДК 811.161.2'38

Ігор ГРИМАЛОВСЬКИЙ,

кандидат філологічних наук, асистент кафедри історії та культури української мови Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3434-1554>

НЕЗЛАМНА «СИЛА МОВЛЕНОГО СЛОВА» (СПОГАДИ ПРО Н. Д. БАБИЧ)

Коли людина втрачає найближчих, то вона сиротіє. Хоча не тільки про людину так кажуть. У «Словнику української мови», крім *статт сиротою*, зафіксовано ще такі значення слова **осиротіти**: залишитися самотнім, без близької, рідної людини і статт безлюдним, пустим, опустіти [3, с. 762]. Отже, осиротіти може і хата, яку покинули господарі, і сад, який ніхто не доглядає, і дорога чи стежка, якою ніхто не ходить... Кінець 2020 і перші місяці 2021 року принесли нам кілька чорних звісток, після яких без жодного перебільшення можемо сказати, що осиротіла українська мова. 14 жовтня 2020 року відійшов у вічність О. Д. Пономарів, 27 березня 2021 року поинула у засвіти душа І. П. Ющука, 12 квітня цього ж року згасла життєва свічка Н. Д. Бабиц, 30 травня упокоївся М. Ф. Слабошпицький. Хтось, можливо, скаже: «Ну, нічого не вдієш, ніхто ж не вічний, прийшов їхній час... Але ж мова продовжує розвиватися...» Та звичайно, розвивається і буде надалі розвиватися. Будуть з'являтися нові підручники, словники, вдосконалюватиметься правопис, народжуватимуться нові теорії, формуватимуться нові підходи до вивчення різних лінгвістичних явищ... Так, але ці діячі, окрім того, що залишили вагомий науковий і літературний доробок, мали в житті ще одну місію: вони боронили українську мову, доводили зманкуртілим

«землячкам»), (тим, котрим «какаяразніца»), що наріжним каменем у побудові успішної держави повинна бути МОВА. І захищати її потрібно не солодкавим щebetанням про «солов'їність-калиновість-веселковість-барвінковість», не викрикуванням на мітингах наперед завчених гасел і не показовим носінням вишиванок. Стан і становище української мови від таких дій зовсім не поліпшується, а навпаки: вона почувається, немов недоглянута, голодна дитина, батьки якої на запитання: «Чому ви не дбаєте про свою кровинку?» відповідають: «Як це – не дбаємо?! Ми ж говоримо їй найкращі слова, ходимо біля неї в найвишуканішому одязі і не пропускаємо жодного мітингу щодо захисту прав дітей. Хіба цього не достатньо?!» А яка ж користь із цього дитині (чи то пак – мові)? Справді, варто замислитися: чому ми не піклуємося про чистоту і правильність мови так, як про охайність одягу, оселі, подвір'я?.. Чому часто надаємо перевагу чужій мові? Причин для виправдовування можна знайти багато: батьки не привчили, школа недопрацювала, не хочеться бути білою вороною в колі друзів і знайомих... Або навіть: «А воно мені треба? Чи від цього щось зміниться?» А ще: «Чому я маю бути перший (-а)? Хай хтось, а я вже там... якось... потім...» Можна кивати на традиції, історичні обставини, низьку суспільну свідомість, а можна просто, відкинувши всі штучні перешкоди, почати вивчати українську мову, а тим, хто її знає – поглиблювати знання, вдосконалювати і покращувати мовлення. Так, інколи для цього потрібно зробити надзусилля над своєю свідомістю та перебудувати спосіб мислення, і тоді прийде розуміння, що справжню, не замулену українську мову можна знайти у багатющій літературній та фольклорній спадщині; що не треба боятися, як напучував класик, заглядати у словники (так, в оригіналі – однина: словник, але ж їх є сила-силенна різних типів) та інші довідкові матеріали. У наш вік високих

технологій із доступом до цих ресурсів немає жодних проблем.

А особливо, мабуть, пощастило тим, хто мав хорошого вчителя української мови. Такого, який зумів показати своїм учням, що мова – це не бездумне заучування правил чи різні розбори слів або речень, а щось значно глибше, цікавіше, цінніше... «Кожен має право на одного хорошого вчителя». Ці слова польського педагога, письменника і лікаря Януша Корчака були улюбленою фразою славетної українки (а насамперед – буковинки), видатної мовознавиці, професора Надії Денисівни Бабич. Ми – її учні у всіх значеннях цього слова – реалізували це право якнайповніше. Так, нам – багатьом поколінням студентів філологічного факультету Чернівецького спочатку державного, а потім національного університету неймовірно поталанило: нашим Учителем була Н. Д. Бабич. На першому курсі в такому вже неймовірно далекому 1986 році Надія Денисівна викладала нам старослов'янську мову, а по суті – натхненно, одухотворено являла нам таємничі скарби цієї уже мертвої мови. Навіть таку банальну річ, як алфавіт, вона промовляла емоційно і захоплююче, немовби декламувала високу поезію. А секрет цього наша велика вчителька відкрила значно пізніше, написавши в одній зі статей: «У давніх слов'янських азбуках глаголиці і кирилиці більшість букв мала повнозначну назву, а порядок їх розташування утворював вислів» [2, с. 207]. І в інтонації, і в міміці, і в жестах Надії Денисівни читалося: «Відчуйте, усвідомте, яка висока, урочиста і багатогранна ця мова». Зрозуміло, що в ті часи вона не могла прямим текстом сказати, що старослов'янською наші далекі предки долучалися до християнства, промовляли перші молитви, читали Святе Письмо, одне слово – пізнавали Бога. Глибокі знання Надії Денисівни, помножені на її харизму

(щоправда, тоді, у 80-их, такого слова ще ніхто не знав), сприяли тому, що наше знайомство зі старослов'янською мовою було успішним і плідним. І тексти, і такі поняття, як «супін», «герундій», «аорист», «плюсквамперфект» стали доступні і зрозумілі. Ще виринав із пам'яті один цікавий епізод: на дні факультету Надія Денисівна частину вітальної промови виголосила по-старослов'янськи. Причому не «по писаному», а вільно і невимушено. А взагалі викладачі старослов'янської мови в атеїстичні радянські часи мали один негласний привілей: вони могли «легально» цитувати Святе Письмо (інших джерел, написаних цією мовою, просто не існувало!). Мабуть, при відборі кандидатів для читання цього предмета таки невидимо діяв Божий промисел, і люди з темною душею і нечистими думками відсіювалися.

На старших курсах Надія Денисівна знайомила нас із основами виразного читання (те, що зараз зветься «риторика»), провадила у таємничі глибини історії української літературної мови, відкривала тонкощі стилістики. Після її занять було таке відчуття, що напився неймовірно смачної, чистої води із цілющого джерела. А джерело було справді бездонним і невичерпним! Усі студенти Надії Денисівни, мабуть, ловили себе на думці, що вона не просто розповідає розумні речі, бо «так велить посадова інструкція», а пропускає це все через свою свідомість, серце, душу – просто живе цим. У її мовленні, поведінці, манерах ніколи ніхто не відчув жодної фальші. До речі, вона ніколи не говорила високих слів про мову, але постійно і на заняттях, і поза ними давала нам зрозуміти, що справжній філолог – це не ремісник, який роками виконує одноманітну, звичну роботу, а майстер, який постійно шукає щось нове, вдосконалює своє вміння, примудряється знайти навіть у простій, на перший погляд, речі незвичні грані. В одному зі своїх інтерв'ю вона сказала: «Не вважаю,

що борюся за українську мову – нею працюю і в ній працюю» [1, с. 145].

Надія Денисівна не терпіла ані найменшої зневаги (чи старослов'янською – хули) до українського слова. Колись вона розповідала, що одного разу, проходячи повз компанію підлітків (а був пізній темний осінній вечір), почула, як одна «тінейджерка» брудно лається. Надія Денисівна зупинилася і запитала її: «Дівчинко, а тобі не хочеться помити ротик?!» «Так, відчувався страх, бо ж реакція могла бути непередбачуваною. Але стерпіти і змовчати я не змогла!». І такою вона була завжди.

...Ще один епізод зринає у пам'яті. Кінець вісімдесятих. Усе українське суспільство перебуває під величезним враженням від першого музичного фестивалю «Червона рута», який, без перебільшення, повернув багатьох українців від малоросійства і шароварництва до справжніх українських цінностей. Брати Гадюкіни, Вікторія Врадій (Сестричка Віка), Віктор Морозов, Андрій Панчишин та інші виконавці, які відкинули рамки соцреалістичної сірятини, одразу ж стали кумирами, особливо для студентської молоді. І от, випадково зустрівшись на вулиці, ми з Надією Денисівною довго розмовляли про ці нові віяння. «Усе це добре, – пригадую її слова, – але як ті митці поведуться з мовою... Невже не можна обійтися без вульгаризмів?» Ця думка пізніше знайшла продовження в інтерв'ю за 2008 рік, де відповідь на запитання про сучасних українських письменників була такою: «З одного боку – розкутість у проблематиці, сміливість у виявленні виразок сучасного суспільства робить честь цим письменникам. Але вони переносять свою розкутість і на поведження з мовою.[...] Визнаю талант цих людей, але вони належать до тих, як вчать лаятися, вчать забувати пестливі слова, ласкаві, мудрі, інтелектуальні» [1, с. 160–161].

Тоді, на початку 90-их, Надія Денисівна, як і всі творчі особистості, щиро раділа, що і в науці, і в літературі, і в публіцистиці нарешті зникла політична цензура і вже не треба переживати, що за необережно вжите слово можуть викликати, «куди слід». «Але ж повинна бути бодай якась МОВНА цензура, щоб не виходив друком і не звучав зі сцени різний непотріб», – з болем у душі говорила вона.

Безперечно, можна ще багато написати про Надію Денисівну як викладача, куратора, а пізніше – колегу, «шефиню». Спогадів майже за 30 років спілкування із такою потужною особистістю справді багато. Але таких, які довіку будуть вдячні Надії Денисівні за її допомогу, пораду, підтримку, теж є багато. І напишуть вони також багато – доброго і цікавого. Бо наша велика Вчителька сповідувала в житті принцип, сформульований колись Остапом Вишнюю: «Треба любити людину. Більш ніж самого себе!» А вона любила нас усіх...

Список літератури:

1. Бабич Н. Д. Небайдужим поглядом. Чернівці: Букрек, 2008. 176 с.
2. Бабич Н. Д. Чому „рѣци слово тврѣдо”, або Про фразеологічні контексти лексем *ректи*, *слово* і *твердо* та їх семантичні модифікації // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича : зб. наук. праць / наук. ред. Б. І. Бунчук. – Чернівці : ЧНУ, 2010. – Вип. 506–508 : Слов’янська філологія. – С. 207–213.
3. Словник української мови: В 11-и тт. Т. 5. К.: Наукова думка, 1974. 840 с.

УДК 811.161.2:81'38

Оксана ДАСКАЛЮК,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії та культури української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6977-6961>

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ПРАЦІ НАДІЇ БАБИЧ

Лінгвостилістична спадщина Надії Бабиц уже була предметом дослідження. У своїй статті “Лінгвостилістичні студії Надії Бабиц” Марина Івасюта проаналізувала праці відомої буковинської мовознавиці в контексті висвітлення питання стилю, представлення одиниць мовних рівнів у текстах різних стилів та жанрів, вираженні індивідуального авторського стилю, також у публікації окреслено перспективи щодо створення мовного образу Надії Денисівни [2]. У нашій розвідці проаналізуємо лінгвостилістичні праці Надії Бабиц з погляду становлення її як ученого-стиліста, виокремлення основних постулатів, навколо яких формувалося викладання стилістики у вищій школі, а також як важливого спадку, який треба використовувати, навчаючи вправного мовлення прийдешні покоління студентів.

З набуттям незалежності Українська держава потребувала швидкого заповнення тих мовних прогалів, в яких донедавна панувала російська мова. Над цією проблемою почали працювати українські мовознавці, які й до проголошення української мови державною прагнули того, щоб стилістична гнучкість мови зберігалася навіть тоді, коли багато текстової інформації вимагалось, а тому й продукувалося мовою агресора. Так, ще 1977 року світ побачив збірник вправ “Практична стилістика” Надії Бабиц, де авторка у передмові чітко

окреслила відмінність між практичною та загальною стилістичними, стилістикою мови і стилістикою мовлення. Цікаво зараз переглядати тексти, запропоновані для роботи в аудиторіях, а також літературу, використану для написання посібника. Особливо корисною буде праця для тих, хто вивчає взірці навчальних матеріалів радянського часу.

До стилістичних питань Надія Бабич прийшла закономірно, оскільки предметом її наукових розвідок були фразеологізми української мови, а саме ці сконденсовані одиниці народної мудрості мають певні особливості щодо вживання у різних стилях мови. Таким чином, 1979 року у журналі “Українська мова і література в школі” виходить стаття “Стилістика фразеологічних одиниць”. Відтак світ побачила публікація, присвячена культурі мовлення вчителя (так само в “Українській мові і літературі в школі”, але вже 1986 року). Зокрема, про культуру мови та ототожнення її зі стилістикою Надія Бабич писала, що це є “грубою помилкою”, завдання культури мови входять до переліку завдань практичної стилістики, яка є значно ширшою, оскільки охоплює ще й стилістичну диференціацію лексичних і граматичних засобів мови. Але саме “Основи культури мовлення” Надії Бабич і стали першою лінгвостилістичною працею за незалежності. Про це читаємо в Ірини Фаріон: “Новий період повернення до джерел, напрацювання й узаконення питомо українських норм творять теперішні “асенізатори” радянської мови – мовознавці, що зосереджені у двох основних центрах формування культури мови: київському та львівському, хоч першою ластівкою культури мовлення у новітній час стала праця чернівецької дослідниці Н. Бабич – “Основи культури мовлення” (1990)” [3, с.135]. У цьому посібнику Надія Бабич повчає культурі побутового мовлення, звертаючи увагу на те, як важливо прищепити

правила ввічливого спілкування дітям змалечку. Також і на сьогодні актуальними є підрозділи про культуру мовлення вчителя та основи культури ділового мовлення. Варто згадати, що саме в ті часи українці масово почали вести бізнеси, що спричинило чимало хаосу через нерозуміння як економічного принципу цієї справи, так і незнання основ комунікації між рівноправними партнерами, оскільки тоталітарний режим привчав до зовсім іншого виду ведення фахової розмови. Саме в “Основах культури мовлення” сформульовано основні комунікативні ознаки культури мовлення, які потім зустрінемо й у фундаментальній праці “Практична стилістика і культура української мови”.

Наступна публікація в руслі лінгвостилістики – “Фразеологізми як композиційно-стилістичний засіб в українських співомовках”, що вийшла як тези до конференції “Комическое в мировом литературном процессе XX века” (Харьков, 8-10 окт. 1992 г.). Звернення до народної творчості теж цілком закономірне. Варто згадати, що О. Потебня часто послуговувався прикладами з народнопоетичної творчості у своїй теорії словесності. Так само фольклорні тексти використовували у своїх мовознавчих розвідках (а в них завжди порушували і питання стилістики української мови) І.Франко, К.Луцаковський, О.Курило, О.Синявський та інші. Сучасний учений-стиліст, який часто використовує приклади з фольклорних творів для пояснення різних стилістичних прийомів та фігур – С.Єрмоленко. Тому інтерпретація народної творчості у стилістичних розвідках – риса вдумливого науковця, який відчуває глибину народної словесності і розуміє її значення для багатогранних наукових розвідок.

“Відступи від літературної норми як засіб творення гумористичного колориту в співомовках” (тези до Всеукраїнської наукової конференції, Чернівці, 1994)

розкривають перед нами ще одну сторону Надії Бабич як стиліста: розуміння того, що відхилення від норми може працювати на текст, бути засобом глибшого розкриття авторського задуму, елементом мовної гри. Шкода, що про це не йдеться у посібниках зі стилістики Надії Бабич, там вчать суто нормативного мовлення. Фольклорні тексти ще не раз були матеріалом для дослідження стилістичних можливостей мовних одиниць, наприклад – “Фразеологізми як стилістичний засіб української народної пісні”.

Також цікавими для формування образу науковця-стиліста будуть статті Надії Бабич, що стосуються професійної діяльності журналіста, зокрема: “Лексика як один із засобів організації публіцистичного тексту (на матеріалі газети „Буковина)””; “Архаїзаторські та інноваційні традиції у мові засобів масової інформації”; “Мовні стереотипи, ноу-хау та естетичність сучасних ЗМІ”. Принагідно згадаємо, що Надія Бабич входила до НСЖУ, а тому всі праці зі стилістики, які торкаються професійної діяльності ЗМІ, демонструють глибоке розуміння мовних проблем, з якими стикаються представники п’ятої влади.

Ключем до пізнання наукових пошуків у сфері загальної стилістики є статті Надії Бабич, де порушено питання теорії стилістики, стилістичних фігур, прийомів. Такі дописи дозволяють подивитися на підхід науковця до того чи того питання більш детально, з’ясувати подробиці у баченні суперечливих моментів, зробити певні висновки, деякі з цих публікацій: “Стилі, підстилі чи жанри літературної мови?..”; “Нанизування як спосіб стилістичного увиразнення тексту”; “Антитеза як функціональна одиниця романтичного стилю першої половини XIX ст.”

Викладання потребує всебічного розгляду предмета, розуміння не лише фундаментальних основ дисципліни, а й тих моментів, які можуть залишитися поза аудиторними

заняттями, але які є необхідними для глибшого розуміння міжпредметних контактів, усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків, що є ознакою професійності в нашому глобалізованому світі. За цим переліком праць можемо простежити обсяг наукових зацікавлень Надії Денисівни в межах стилістики: від окремих постатей до визначення комунікативної поведінки українців: “Стилістичні проблеми в наукових працях І. К. Кучеренка та Н. І. Тоцької”; “Стилістичний діапазон звертань у побутовому, інтимному та офіційному спілкуванні”; “Стилістичний тренінг з основ перекладу”; “Стильова диференціація комунікативної поведінки українців” тощо. І підручники, за якими вчилися і вчать студенти як філологічного факультету, так і факультету іноземних мов: “Практична стилістика і культура української мови” : навч. посіб. для філол. спец. вищ. навч. закл. – Львів : Світ, 2003. – 432 с; “Проблеми культури мови і стилістики в журналістській практиці” : навч.-метод. посіб. / Чернівець. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича ; уклад.: Бабич Н. Д., Жук О. О. – Чернівці : Рута, 2007. – 160 с.; “Стилістичний тренінг з основ перекладу” : навч.-метод. посіб. / М-во освіти і науки України, Чернівець. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці : ЧНУ, 2009. – 78 с.

Отож цей короткий огляд праць Надії Бабич в межах лінгвостилістики продемонстрував глибоку зацікавленість всіма сферами стилістики як науки: від мовних засобів усіх стилів української мови до стилістичної диференціації комунікативної поведінки. Матеріалами для наукових та методичних праць слугували і народні твори, і тексти публіцистики, документів, приватних листів, наукових розвідок, що дало змогу укласти підручники зі стилістики, як для філологів, так і для журналістів, у яких розкрито й проаналізовано низку проблем як теоретичного, так і практичного плану.

Вдумливий підхід, всебічне охоплення предмета, вмiле акцентування на проблемних мiсцях роблять лiнгвостилiстичнi працi Надiї Бабич надбанням вищої школи України, яке потрiбно зберегти i передати наступним поколiнням.

Список лiтератури:

1. Бабич Н. : бiблiогр. покажчик / Чернiвец. нац. ун-т iм. Ю. Федьковича, Наук. б-ка ; упоряд. Н. М. Загородна; наук. ред. О. О. Жук. – Чернiвцi : Чернiвецький нац. ун-т, 2018. – 120 с.
2. Iвасюта М. Лiнгвостилiстичнi студiї Надiї Бабич. [Електронний ресурс]. Лiнгвостилiстичнi студiї. . 2018. Вип. 9. С. 63–72. – Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/334784459.pdf>. Дата перегляду: 27.12.2023.
3. Фарiон I. Мовна норма: знищення, пошук, вiднова (культура мовлення публiчних людей). – Вид. 3-тє, доп. Iвано-Франкiвськ : Мiсто НВ, 2013. 332 с.

УДК 808.5

Марина ІВАСЮТА,

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії та культури української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці;
ORCID: [0000-0003-3762-598X](https://orcid.org/0000-0003-3762-598X)*

НАДІЯ БАБИЧ ЯК ТЕОРЕТИК, ПРАКТИК І ПОПУЛЯРИЗАТОР РИТОРИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Сьогодні актуалізувало потребу у фахівцях, які добре володіють риторичними вміннями й навичками, досконало оперують мовленнєвою стратегією і тактикою, вміло керують комунікативним процесом і здійснюють вплив як на окремих співрозмовників, так і на цілу аудиторію. Дар слова – одне із найвеличніших надбань людства, а риторика сьогодні, як справедливо запевняють Л. Мацько та О. Мацько, «наука успіху» [6, с. 7]. Справді успішною стане та людина, яка опанує мистецтво слова. «...Якщо через мовлення Ви зумієте безпомилково оцінювати людину, прогнозувати її поведінку і коригувати її задля спільного успіху чи задоволення морально-естетичних потреб, – Ви справжній фахівець», – стверджує Н. Бабич у практикумі з «Основ риторики» [4, с. 4].

Історія становлення української риторики сьогодні була б неповною без уваги до постатей, завдяки яким мистецтво красномовства розвивалося й удосконалювалося. До таких, очевидно, належить Надія Бабич, науково- методична, педагогічна і громадська діяльність якої нерозривно пов'язана з риторикою й ораторським мистецтвом. Упродовж багатьох років Надія Денисівна блискуче викладала цю дисципліну студентам філологічного факультету, володіла аудиторією так, що навіть «тиша дзвеніла» [7, с. 9], власним прикладом уособлювала

мовленнєвий ідеал особистості і докладала всіх зусиль для навчання компетентного вчителя-оратора: можуть змінюватися методики, обсяг предметів у навчальних закладах, та незмінною буде роль учителя: «(...) він повинен не просто навчати, а навчати вчитися. І незмінно вірним знаряддям його праці буде Слово» [3, с. 295]. Випускники різних років згадують, що риторика Н. Бабич як педагога «відзначена не зовнішніми, швидко й штучно вибудуваними „прагматичними” ефектами, вона переконує й захоплює передусім своєю природністю, правдивістю та щирістю уболівання за те, про що говорить» [7, с. 10]. Науковому перу мовознавиці належить чимало праць, присвячених актуальним проблемам риторики, а навчально-методичні посібники з риторики й культури мовлення завжди своєчасні в підготовці сучасного філолога.

«Основи риторики» (1999) – практикум передусім для студентів філологічних, філософських, юридичних і теологічних факультетів, хоча насправді посібник стане в пригоді всім, хто прагне «поводитися з основним засобом спілкування – мовою» [4, с. 3]. Н. Бабич як досвідчений оратор-практик зосереджує увагу на трьох основних аспектах риторичної підготовки – виразності мовлення, практичній і логічній риториці. Зацікавлюють методично добре продумані вправи для відпрацювання чіткої дикції, нормативної вимови звуків і звукосполучень, словесного і фразового наголошування. Завдання з практичної риторики спрямовані на формування вмінь із підготовки до публічного виступу, відшліфовування майстерності прикрашати мовлення риторичними фігурами і тропами та добирати мовні засоби відповідно до мети й ситуації спілкування, опанування мистецтва аргументації. Логіка, на думку Н. Бабич, є «своєрідним лакмусовим папірцем фахової зрілості мовця» [4, с. 4], тому вправи цього розділу присвячені стратегії і тактиці мовної поведінки в різних

комунікативних ситуаціях. Особливо відзначимо ілюстративний матеріал посібника, який відображає культурно-історичні, літературні, християнські традиції українців, що, безперечно, формують риторичну культуру фахівця-громадянина Української держави.

Окремі аспекти основ ораторського мистецтва висвітлені в навчально-методичному посібнику «Культура спілкування в журналістській практиці» (2012) (укладачі – Н. Бабич та О. Жук). Правила виразного мовлення, основні закони риторики, навички та вміння оратора – коло проблем, з якими має справу сучасний журналіст, і укладачі посібника пропонують глибокі за змістом завдання для їх розв'язання, опанування способів і засобів успішної комунікації тими, хто знає мову і цінує силу слова. «...Коли говоритимуть уста – не мовчатиме серце, майбутня праця теперішніх студентів спрямована буде на розбудову, а не на руйнування» [1, с. 8], – написала Н. Бабич у вступі до збірника науково-дидактичних праць «Богословський стиль української мови у контексті стилістичної науки», підкреслюючи цінність мови і рідного слова у вихованні молоді як майбутнього нашої держави.

Деякі питання теорії і практики красномовства Н. Бабич розглядає в проєкції на сферу сакрального, як-от: «Біблія про роль мови в устах людини», «Біблія і наука риторики», «Мовні особливості жанрів проповіді, обрядової промови («слова») й молитви» [див. 1], стверджуючи, що саме Біблія – «енциклопедія риторичних жанрів (проповідь (виступ), дискусія, полеміка (спір), дипломатичні промови (угоди), лекція, бесіда і т.д.), тематики бесід і проповідей, а також невичерпна «хрестоматія» ілюстративного матеріалу практично до кожного риторичного прийому і стилістичної фігури риторики» [1, с. 79]. У Біблії, на думку дослідниці, давно були задекларовані актуальні наукові положення з культури мовлення, культури спілкування, а доцільність

знань з риторики практично застосована, тому сучасне мовознавство покликане, зокрема, допомагати Церкві вирішувати проблеми мовлення в царині духовного життя людини.

Популяризація мистецтва слова і високої культури спілкування – ще один із аспектів діяльності Н. Бабич. Понад 20 років вона вела авторську радіопередачу „Мова. Людина. Час”, у якій порушувала питання культури мовлення, пізніше телепередачу „Зав’язь”, назву якої мовознавиця вважала символічною: «Те, що зав’яжеться, обов’язково має запліднити» [2, с. 165] у душах і серцях сучасників, які пізнаватимуть красу рідного слова й відкриватимуть нові мовні горизонти.

«Та допоки б’ється небайдуже серце і рука тримає перо, треба говорити з людьми. У бесіді, а не лише у спорі, народжується істина» [2, с. 173], – зауважує Н. Бабич у післямові до збірника «Небайдужим поглядом». І вона говорила, навчала, писала, творила, відкривала шлях до істини Слова, утверджуючи відому сентенцію Сократа «Заговори, щоб я тебе побачив».

У процесі формування українського риторичного ідеалу сучасні дослідники дедалі частіше звертаються до потенціалу ціннісно зорієнтованої риторики, пов’язаного з морально-етичним та національним компонентом, і наукові та методичні праці Надії Бабич можуть стати потужним джерелом таких студій.

Список літератури:

1. Бабич Н. Д. Богословський стиль української мови у контексті стилістичної науки : збірник науково-дидактичних праць. Чернівці : Букрек, 2009. 216 с.
2. Бабич Н. Д. Небайдужим поглядом : публіцистика різних років. Чернівці : Букрек, 2008. 176 с.

3. Бабич Н. Магія слова для всього живого: Мовно-народознавчі наукові студії. Чернівці : Букрек, 2012. 384 с.
4. Бабич Н. Д. Основи риторики : практикум. Чернівці : Рута, 1999. 99 с.
5. Культура спілкування у журналістській практиці : навчально-методичний посібник / укл.: Надія Бабич, Олеся Жук. Чернівці : Букрек, 2012. 160 с.
6. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 2006. 311 с.
7. Надія Бабич : бібліогр. покажч. / упоряд. Н. М. Загородна; наук. ред. О. О. Жук. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2018. 120 с.

УДК 811.161.2'28(477.8)

Наталія КОВАЛЕНКО,

*доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри
української мови Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-
Подільський;*

ORCID: <http://orcid.org/0000-0000-0000-0000>

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕНЬ ФРАЗЕОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРОК

Дослідження діалектної фраземіки, що помітно активізувалося в кінці ХХ – на початку ХХІ ст., реалізується у двох напрямках: по-перше, накопичення емпіричного матеріалу, позначеного новизною семантики фразеологічних одиниць, образним осмисленням дійсності, нетрадиційним використанням символіки лексем; по-друге, апробація нових методик аналізу ареальної фраземіки. Основними аспектами вивчення структурно-семантичних характеристик і національно-культурної специфіки фразеологізмів, як це можна помітити в сучасних роботах, є дослідження регіонального складника компонентів, які усталилися в структурі фразем або поширені за її межами; вивчення метафоричних основ внутрішньої форми вислову, а також етнолінгвістичні описи з орієнтацією на усталені національно-культурні еталони в певному мовному соціумі.

Очевидною є потреба у виробленні сучасних методик фіксації і методології дослідження фразеологізмів говірок із метою більш детального аналізу сучасного стану живого діалектного мовлення, уточнення територіальних класифікацій, з'ясування характеру міждіалектних контактів, відмежування загальномовного, інтердіалектного від вузьколокального.

Складність наукового вивчення особливостей значення, структури, компонентного складу та функціонування більшості фразем говіркового мовлення вбачаємо у відсутності достатньо повної фактичної бази з усіх ареалів України, хоч спроби зафіксувати сталі народні вислови фольклористами, етнографами та дослідниками датуються початком ХІХ ст.

У дослідженнях діалектних фразем та фразеологічної системи групи говірок на сьогодні використовують традиційні методи: 1) описовий; 2) зіставний; 3) лінгвогеографічний. Опис фразеологічного корпусу окремих говорів української мови здійснено в різних обсягах, переважно аналізують семантику та види варіювання (праці Н.Д. Бабич, Й.О. Дзєндзелівського, А.О. Івченка, Н.Д. Коваленко, В.І. Лавера, З.С. Мацюк, М.Я. Олійник, В.Д. Ужченка, Д. В. Ужченка, М.Б. Якіма та ін.).

Відсутність об'єктивної картини фраземного фонду наріч, говорів та говірок створює перешкоди в дослідженнях фразем різних територій у зіставному, структурно-типологічному та ареальному аспектах. Існує потреба і в загальних дослідженнях усього українського континууму, і в описі складу та функціонування фразем у межах окремого говору.

Усна форма як першоджерело транскрибованих дослідниками текстів-оповідей уможливорює витворення чи репродукцію великої кількості нових слів і відтінків їхніх значень, словоформ, вигукових елементів, сталих виразів, семантика та вживання яких можуть бути неочікуваними.

Аналіз фразеологізмів та їхніх компонентів у просторі виявив нові стійкі сполуки слів, відсутність окремих компонентів, вживання регіоналізмів. Діалектні тексти, окрім цінності для пізнання структури говірок на різних мовних рівнях, окреслення меж ареалів, є надійним матеріалом для досліджень мовленнєвої компетенції та вправності носія

говірки – знань лексики, фразеології, фонетики, граматичних категорій та ін. На основі нарративів спостережено шляхи і причини переходу емоційно-експресивних виявів у вербальний варіант, зокрема засобами фразеології.

Результати досліджень підтвердили ефективність методики автокоментування та орієнтацію на монологічне мовлення з елементами інтерв'ю, що особливо важливі для ґрунтовних студій з української діалектології, фразеологічної системи говорів зокрема. Визначено, що тексти-автокоментарі дозволяють не тільки максимально повно зафіксувати все розмаїття (на різних рівнях) мовних одиниць, але й скоротити час експедиційної роботи. Зазначимо, що в мовленні постійно витворюються закодовані у внутрішній формі фрази, які не тільки з'являються в певній культурі, а й зберігають узагальнене надслівне вираження елементів етнокультури. Для дослідження фраземіки говірок такі тексти є цінним та інформативним джерелом, також є цінним матеріалом і для інших суміжних наук.

Усна форма уможлиблює витворення чи репродукцію великої кількості нових слів і відтінків їхніх значень, словоформ, вигукових елементів, сталих виразів.

Дієвість і перспективність використання методики автокоментування підтверджено й тим, що, розтлумачуючи запропоновані дослідником лексеми, діалектоносії, навіть не знаючи конкретних значень тих чи тих слів, часто пригадують один або й кілька фразеологізмів із цією лексемою, що вможлиблює розширення емпіричної бази та фіксування всього розмаїття мовних одиниць.

Отже, вивчення фразеології українських говірок, з'ясування процесів їх утворення та побутування, територій поширення, причин варіативності, втрати активності чи активізації в спілкуванні, їхньої ролі як знаків мови у зв'язних текстах усного мовлення, можливостей проєктувати культурно-національні коди народу ускладнене

суперечливою природою фразеологічних одиниць, взаємодією багатьох факторів, а також особливостями мотивацій.

Бажаної інформативності у фіксуванні спектра вживань і значень фразеологізмів можна досягти завдяки автокоментуванню носіїв говірок. Такі матеріали є надзвичайно показовими, тому що дані будуть стосуватися формальної структури, значення, ступеня яскравості конотативного складника, семантики фразеологізмів та ін.

УДК 378.4.016:811.161.2

Наталія КОЛЕСНИК,

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри історії та культури української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,

м. Чернівці;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0000-0000-0000>

**ОСОБЛИВОСТІ ПОЄДНАННЯ
ТРАДИЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ТА
ІННОВАЦІЙНИХ ФОРМ РОБОТИ
ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ КУРСУ
«ПИТАННЯ ЗАГАЛЬНОГО МОВОЗНАВСТВА
У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ»**

Сьогоднішня система освіти вимагає перебудови процесу викладання/навчання не лише в середній, але й у вищій школі. І якщо коротко схарактеризувати суть цієї реформи, то вона полягає в зміні місця та завдань пари *викладач/студент* в освітньому процесі. Замість колишнього розподілу *суб'єкт (викладач) – об'єкт (студент)* нині рекомендовано активно спонукати здобувача вищої освіти до самоосвіти, залучати в процес навчання, налаштовувати на творчу співпрацю з викладачем та колегами, вчити обирати, програмувати й конструювати різні види діяльності, застосовуючи теоретичні знання на практиці, перебуваючи постійно в пошуку оптимальних шляхів професійної самореалізації та саморозвитку. Студент стає рівноцінним суб'єктом навчання. І якщо ще кілька років тому курс для здобувачів мав назву «Загальне мовознавство» і був суто лекційним, то сьогодні на 30 лекційних годин припадає 15 практичних занять і його змінена назва «Питання загального мовознавства у шкільному курсі з української мови» та

наповнюваність відображають зорієнтованість на поліпшення підготовки майбутнього філолога до самостійної творчої роботи у сфері освіти щодо організації навчально-виховного процесу, використання фахових компетенцій для успішного й ефективного викладання української мови та літератури в навчальних закладах, а також дієвого впливу на особистість учня, генерування нових ідей.

Лекційна частина курсу передбачає використання насамперед традиційних методів та форм навчання: під час читання лекцій викладач, як правило, вдається до інформаційно-рецептивного методу і методу проблемного викладу, що сприяє сприйняттю і засвоєнню певного обсягу інформації, розвиває увагу, логічне мислення, формує інтерес до навчальної роботи. Наприклад, засвоєння однієї з тем курсу «Знакова природа мови», яке в часі збігається із святкуванням Міжнародного дня рідної мови, можна завершити розглядом проблеми «Питання знаковості мови і рідна мова», зокрема обговоренням функціонально-комунікативної, когнітивної й етнокультурної зорієнтованості мови як знакової системи у контексті сучасної дискусії про російськомовність частини українського суспільства, що природно інтегруватиме засвоєння теоретичної частини курсу в реальне життя. Власне, лекційний курс передбачає формування науково-теоретичної бази, що забезпечує усвідомлене засвоєння прикладних питань.

Не можемо не згадати також про те, що безперервний потік нової інформації, застосування комп'ютерних технологій практично в усіх галузях життя суспільства впливають на формування сучасної молоді людини та її сприйняття навколишнього світу. Тому сучасна лекція вимагає від викладача щонайменше нових методів подання інформації, зокрема використання мультимедійних

технологій, що дає можливість підняти процес викладання на якісно новий рівень, сприяє розвитку дослідницьких, аналітичних, творчих здібностей. Новітні інформаційні технології, електронні засоби навчання дають змогу підвищити ефективність освітнього процесу. Лекції, які супроводжують презентації (вони передбачені до кожної з тем курсу), стають більш наочними і цікавими, економлять час, сприяють кращому засвоєнню інформації, спряють зміні самої технології надання освітніх послуг.

Але ширший простір для використання інноваційних методів, звичайно, передбачають практичні та семінарські заняття. Саме робота на них заохочує до дослідження, пошуку нового, нових способів вирішення проблеми, спонукає визначати пріоритети, шукати оптимальний шлях вирішення завдання, вчить працювати в команді і краще бачити свої сильні та слабкі сторони, розвиває творче мислення, підвищує самооцінку. До інноваційних методів належить кейс-метод. Наприклад, згаданий вище курс «Питання загального мовознавства у шкільному курсі з української мови» має на меті узагальнити знання студентів з попередньо вивчених лінгвістичних дисциплін, зокрема про особливості мовної структури (мовні рівні), отож на практичні заняття винесено теми, що стосуються структури і системи мови, її основних і проміжних рівнів. Магістри першого року навчання спеціальності 014.01.Середня освіта (українська мова і література), які вже мають певний практичний досвід, адже більшість з них під час навчання на бакалавраті проходили виробничо-навчальну практику, а частина вже працює за фахом, отримують завдання проаналізувати чинну шкільну програму з української мови щодо викладання в школі одного із основних або проміжних мовних рівнів (*фонологічного, лексико-семантичного, морфологічного, синтаксичного, морфологічного, словотвірного, фразеологічного*). Студенти, розбившись на

групи, з'ясовують кількість годин, відведених на їх вивчення, аналізують запропоновані теми, мету уроків, рекомендовані види робіт, очікувані результати. Обравши один із запропонованих для навчання підручників, оцінюють, як в ньому реалізовані вимоги шкільної програми; за потреби пропонують уточнення, доповнення, власні зразки вправ. Студентам запропоновано осмислити реальну професійну ситуацію.

Такі форми роботи, на нашу думку, спрямовують чинного чи майбутнього вчителя на розвиток власного пізнавального потенціалу, вдосконалення творчих здібностей, формування ціннісних установок й потреб, на трансформацію методів навчання в методи самонавчання, спрямовують майбутнього вчителя не лише на отримання знань, а занурюють в проблему, змушують вирішувати конкретні завдання, дають можливість поєднати теоретичну підготовку і практичні вміння, необхідні для творчої діяльності в професійній сфері.

УДК 811.161.2'373.7

Олена КУЛЬБАБСЬКА,

доктор філологічних наук, професор, професор кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1858-9269>

**«ПОВІРТЕ – ЦЕ ЛИШЕ ДУМКИ ВГОЛОС»
(КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ
ПАРАМЕТРИ АФОРИЗМІВ У ПУБЛІЦИСТИЧНИХ
ТЕКСТАХ НАДІЇ БАБИЧ)**

Вести мову про Надію Денисівну Бабиц – це гортати, образно кажучи, сторінки історії філологічного факультету Чернівецького університету, поріг якого вона – випускниця 10 класу – переступила 1961 року. Відтоді рідна *Alma mater* – її *молодість, її досвід і гарт, зрештою, її життя.*

Персоналія *Надія БАБИЧ* охоплює різні іпостасі: *студентка* відділення української філології; відома не лише на Буковині, а й за межами нашої країни *науковиця; авторка* десятків підручників для шкіл та університетів, сотень наукових статей і рецензій, передмов до видань; *професор і завідувач кафедри* історії та культури української мови; *громадська діячка; теле- і радіожурналістка; товариська привітна людина, улюблениця* не одного покоління студентів-філологів... І цей ряд поважних номінацій можна ще продовжувати і продовжувати [див. детальніше: 3]. Але ми зосередимося ще на одній грані таланту Надії Денисівні як *публіцистки*, яка через переконливе і пристрасне слово дає змогу читачеві вслухатись у себе, свої спогади, у голос пам'яті й серця, долучитися до гармонізації власного «Я». Предмет нашої розвідки – публіцистичні тексти Н. Д. Бабиц, що їх уміщено в двокнижжі – «І свого слова доточу: Роздуми з

нагоди...» (Чернівці, 2004) і «Небайдужим поглядом» (Чернівці, 2008).

У передмові до другого видання авторка зазначила: «Ці матеріали написані давно і нещодавно. Появу їх спричинило саме прагнення з'ясувати, пояснити, витлумачити події й ситуації, які привернули увагу. Жодна тема не замовлена – її підказала внутрішня потреба висловитись про побачене, пережите, передумане. За чим стужилася, так і не дочекавшись здійснення, що продовжує боліти, бо не йде воно до кращого, що дивує своєю «самозрозумілістю», та його ніхто не чує...» [2, с. 6]. У нарисах, етюдах, есеях, науково-публіцистичних матеріалах Надія Денисівна довершено й емоційно представила свою незмінну життєву позицію – «позицію людини, яка любить батьківську землю, її мову, і людей, які цим двом символам свідомого буття не зраджують» [там само, с. 6]. Тож яким мав би бути читач книг, у яких зведено «до одного місця те, що зберігалось в стосику газет»? Таке запитання ставить собі авторка й відповідає: *«Той, хто хоче і вміє слухати, не перебиваючи. Вислухати, скласти собі своє враження, і... сказати краще»* (2, с. 5).

З-поміж релевантних ознак публіцистики проф. Бабич Н. Д., за нашими спостереженнями, вирізняються оцінність, образність, емоційність, експресивність, контрастність, прихована діалогічність і афористичність (ці ознаки-маркери закарбовано навіть у назвах збірок. – О. К.). Наприклад, диференційні риси авторських розмислів уяскравлює такий текст: *Емоційність сприйняття світу навіть кваліфікується як вада характеру, а чутливість до чийогось горя – як безхарактерність. Легковажного вважають «легким для спілкування», прямолінійного у висловлюваннях – сильним і вольовим. Який там душевний біль чи муки сумління?? Плюнь і роби справу! Яку? – А це вже твоя «проблема»! Та одна щира сльоза*

полегише чийсь горе, одне тепле слово зігриває чийсь зранену душу, один ласкавий погляд додає надії, один міцний потиск руки сповнює сили... І якщо ти втратив здатність уболівати, співсподіватися, то твоя самотність уже зробила тебе каменем... Але й на камінь є крапля, яка може його довбати, тобто повертати до тих піщинок, з яких він колись зробився каменем. А ті піщинки – то людські долі, які коректують і твоє ставлення до життя... (2, с. 3).

Зокрема, афористичність як лінгвостилістичний засіб образності мови Н. Д. Бабич відбиває як загальнолюдські й етнічні світоглядні канони, ідеали й ціннісні орієнтири, так і індивідуально-авторські, в основі яких лежать біблійна філософія і мораль. У такий спосіб «у межах афоризму відбувається кореляція лінгвальних і психокогнітивних феноменів, орієнтованих на специфічний, індивідуальний спосіб світобачення й пов'язаних з етнічною мовною картиною світу» [4].

Індивідуально-авторські афоризми в публіцистичних творах Надії Бабич вербалізують такі лінгвоконцепти, як Віра, Україна, Мова, Людина, Матір, Дитя, Учитель, Совість, Добро, Краса, Справедливість (їх у текстах здебільшого написано з великої літери. – О. К.). Уважаємо що афористичні контексти варто витлумачувати як «актуалізатори вагомих емоційних тем», адже вони оприявнюють типові емоційно насичені ситуації загальнолюдської комунікації. З огляду на характер вираження емоційно-чуттєвої сфери диференціюємо афористичні вислови-експресеми (термін Н. В. Гуйванюк) на два семантичні блоки, що передають емоційно полярні психічні стани:

1) афоризми-експресеми позитивних емоцій, напр.:
а) **захоплення**: *Кожен народ має генетичне (Богом дане!) право на своїй землі жити своєю мовою* (2, с. 145);
б) **гордість**: *Ще вміємо добре писати, гордо про себе говорити і співати, ще хоч і не дуже впевнено, та все ж*

лунає у багатомовному світі й наше українське слово, ще цей світ сподівається, що ми в міжнароднім оркестрі гратимемо свою скрипку (2, с. 93); в) **упевненість**: Хто хоче бути самим собою – вчиться у предків, хто хоче майбутнього – думає про нащадків (1, с. 3); г) **мудрість-софійність**: Повна свобода особистості – то свята річ! На неї має право кожна людина на землі, бо кожен – це окремий мікросвіт. І тільки якщо він гармонійний з макросвітом, є носієм позитивної енергії, то творитиме Добро (2, с. 109) тощо;

2) афоризми-експресеми негативних емоцій, напр.: а) **сум, журба**: Нам досі твердять, що спочатку – економіка, а потім – мова і мораль. І «вилазить» ота економіка в мозок і душу, в руки і на спину, в родину і людські стосунки поза нею. Лоскоче, ятрить, роз'їдає, витісняє все те, що мало розумну міру потреби, що забезпечувало чисте сумління... (2, с. 46); б) **недовіра**: /.../ як мало нині родин, де разом зі словами «гроші, вигідно, дістати» звучать слова «порядно, чесно – нечесно, гідний – негідний»; як мало зараз у сім'ях живе прикладів справжньої Добропорядності! Скільки масок одягли на свої обличчя ті, кого ще вчора ми знали децю іншими? А все через дефіцит моральності! (2, с. 15); в) **тривога, біль**: А мова? Яка там мова, якщо калькулятори мають мову міжнародну?! (2, с. 108); г) **страх**: Боже!.. Чи скінчиться колись в Україні тяганина з приводу її мови, чи перестануть за нею ховатися ті, хто ходять «з прапором народності»? (2, с. 94); г) **безнадія**: Говоримо часто про народ, а продовжуємо не бачити людини (2, с. 31); е) **іронія**: А тепер другий сук, на якому ще недавно сиділи, зрубуємо: скоро деякі діти по-англійські і німецьки молитися зможуть, а своєї національної й культурної історії не здатні будуть прочитати (2, с. 95); є) **гнів, обурення**:

Ігнорувати рідну мову задля кар'єри або на угоду моді не лише аморально, а навіть злочинно! (2, с. 87).

За характером вираження авторської думки афоризми можна об'єднати в три групи: 1) афоризми-закономірності, напр.: *Від релігії до Віри – дорога не близька* (2, с. 31); 2) афоризми-передбачення, напр.: *Той, хто не поважає свого, не здатен поважати чужого* (2, с. 102); 3) афоризми-поради, напр.: *Храм мусить бути найперше у твоїй душі, хоч звести його ти не зумієш, якщо не йтимеш дорогою Добра, Милосердя і Справедливості* (2, с. 3).

Отже, афоризми Надії Бабич – це інструмент до розуміння авторського бачення сутності держави, соціуму, мови і слова; це боротьба за потужність і життєздатність рідної мови й української церкви як засобів націєтворення. Короткі, влучні вислови в публіцистичному тексті виконують репрезентативну, номінативну, характерологічну, естетичну, метамовну функції.

Список літератури:

1. Бабич Н. І свого слова доточу: Роздуми з нагоди... Чернівці : Рута, 2004. 216 с.
2. Бабич Н. Небайдужим поглядом : публіцистика різних років. Чернівці : Вид-чий дім «Букрек», 2008. 176 с.
3. Надія Бабич : бібліогр. покажч. / Чернівецьк. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича, Наук. б-ка ; упоряд. Н. М. Загородна ; наук. ред. О. О. Жук. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2018. 120 с., 8 л. фото. (Серія «Вчені Чернівецького університету»).
4. Шарманова Н. М. Українська афористика: структурно-семантичний та функціональний аспекти : дис. ... кандидата філологічних наук зі спец.: 10.02.01 – українська мова. Кривий Ріг, 2005. URL: <https://mydisser.com/en/catalog/view/21482.html>

УДК 378.147:[37.011.3-051:81/82

Анжеліка ПОПОВИЧ,

*доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри
української мови Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-
Подільський;*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3428-9717>

СУЧАСНІ АСПЕКТИ МЕТОДИЧНО-СТИЛІСТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-СЛОВЕСНИКІВ

Підготовка сучасного вчителя-словесника – це не лише опанування студентами професійних знань, методики навчання української мови, а й оволодіння мовленнєво-комунікативними вміннями, розвиток лінгвістичної креативності та стилістичної вправності.

Лінгводидактичні аспекти стилістики української мови в закладах вищої освіти частково віддзеркалено у розвідках Н. Бабич, В. Бадер, З. Бакум, Н. Баранник, Н. Бондарєвої, Г. Волкотруб, І. Гайдаєнко, М. Греб, О. Караман, С. Карамана, К. Климової, О. Копусь, Л. Кравець, І. Кучеренко, Т. Ліштаби, В. Луценко, Л. Мацько, В. Новосолової, М. Пентилюк, О. Попової, Л. Рускуліс, К. Серажим, Т. Симоненко, Л. Сугейко, Л. Шевченко, Н. Шульжук, Н. Янко та ін.

Під методично-стилістичною підготовкою розуміємо процес набуття студентами знань, умінь і навичок із методики викладання стилістики в закладах загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО) [1, с. 201]. Результатом цієї підготовки є готовність студентів здійснювати діяльність учителя української мови до викладання стилістики в основній і старшій ланці ЗЗСО.

У методично-стилістичній підготовці майбутніх учителів української мови і літератури виокремлюємо інформаційно-теоретичний, кумуляційно-методичний, професійно-діяльнісний, поглиблювально-накопичувальний і дослідницький етапи.

Інформаційно-теоретичний етап передбачає засвоєння студентами предметних знань із дисципліни «Стилістика української мови», зокрема оволодіння основними поняттями й категоріями стилістики та набуття вмінь і навичок зі стилістики. Вартісним є перспективний розгляд методичних аспектів вивчення стилістичних питань у ЗЗСО через введення їх у плани практичних занять зі стилістики, а також виконання вправ зі шкільних підручників української мови [4].

Кумуляційно-методичний етап – опанування методичних аспектів навчання стилістики української мови в ЗЗСО на заняттях із дисциплін «Методика навчання української мови» [3, с. 97-101; 166-169] і «Методика навчання української мови в старших класах» [2, с. 35-38]. Здобувачі вищої освіти набувають умінь аналізувати шкільні програми й підручники з української мови щодо вивчення стилістики, виконують і пояснюють стилістичні вправи зі шкільних підручників, переглядають і аналізують відеозаписи шкільних уроків української мови, набувають практики проведення уроків української мови із вивчення стилістичних тем в основній і старшій ланці ЗЗСО. Кумуляційно-методичний етап навчання методики стилістики сприяє оволодінню сукупністю лінгводидактичних умінь і навичок щодо викладання стилістики, зокрема здійсненню методичного аналізу стилістичного матеріалу, виявленню ймовірних труднощів оволодіння цим матеріалом, виробленню вмінь укладати плани-конспекти уроків зі стилістики, методично доцільно добирати систему вправ тощо.

Професійно-діяльнісний етап зреалізовується в процесі поетапного проходження майбутніми учителями-словесниками виробничих (педагогічних) практик в ЗЗСО, метою яких є вироблення у здобувачів уміння навчати учнів на основі набутих знань зі стилістики української мови, методики навчання української мови, педагогіки, психології, лінгвістичних дисциплін; правильно організовувати процес вивчення стилістичних тем на уроках; формувати потребу вдосконалювати свою спеціальну фахову й педагогічну (методичну) майстерність.

Вважаємо важливим формування в студентів таких методичних умінь: визначати різновиди мети уроку; будувати структуру уроку з вивчення стилістичних тем відповідно до типу уроку; добирати відповідні методи й прийоми; здійснювати перевірку домашнього завдання; добирати дидактичний матеріал на урок із вивчення стилістики відповідно до соціокультурної змістової лінії й наскрізних ліній; зважати на поєднання індивідуальних і колективних форм роботи; проводити уроки нетрадиційної структури; здійснювати оцінювання знань, умінь і навичок учнів та ін. Здобувачі повинні навчитися враховувати специфіку вивчення стилістики учнями 5–9 і 10–11 класів.

Цей етап методично-стилістичної підготовки студентів спричиняє закріплення, узагальнення й поглиблення теоретичних знань зі стилістики української мови, а також набуття майбутніми вчителями-словесниками вмінь і навичок застосовувати ці знання, проєктувати уроки з вивчення стилістичних понять і категорій; навчати стилістики школярів на уроках української мови в основній і профільній ланці ЗЗСО; оцінювати, самооцінювати й корегувати методичні вміння щодо проведення уроків української мови з вивчення стилістичних тем.

На поглиблювально-накопичувальному етапі студенти вивчають вибірккові навчальні дисципліни із методики

навчання стилістики, відтак поглиблюють і розширюють систему знань, закріплюють уміння й навички з методики навчання стилістики в ЗЗСО. Вибіркові (елективні) навчальні дисципліни є доповнювальними до нормативних і мають ураховувати майбутній фах здобувачів вищої освіти. Повинні переважати вибіркові професійно зорієнтовані курси, які допоможуть студентам адаптуватися до сучасних вимог ринку праці й підвищать їх конкурентоспроможність. Виправданим, на нашу думку, є спрямування вибірових навчальних дисциплін на:

– опанування загальних методичних аспектів викладання стилістики в ЗЗСО (дисципліна «Методика вивчення стилістики в школі», «Методика вивчення стилістики на уроках української мови в 5–9 класах закладів загальної середньої освіти», «Методика вивчення стилістики на уроках української мови в 10–11 класах профільного рівня закладів загальної середньої освіти» та ін.);

– більш докладне вивчення окремих методичних аспектів навчання стилістики («Методика стилістичного аналізу тексту на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти», «Методика вивчення фонетичної / лексичної / граматичної стилістики на уроках української мови в 10–11 класах профільного рівня закладів загальної середньої освіти», «Методика вивчення функційних стилів на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти»);

– опрацювання сучасних технологій і методів навчання стилістики школярів і урахування специфіки вивчення стилістики школярами різних профільних класів («Сучасні педагогічні технології навчання стилістики в закладах загальної середньої освіти», «Інноваційні методи й прийоми навчання стилістики в закладах загальної середньої освіти») тощо.

Дослідницький етап – набуття науково-дослідницьких умінь із методики навчання стилістики, зокрема написання

курсів і кваліфікаційних робіт із методики навчання стилістики в ЗЗСО, теоретичне узагальнення знань із методики навчання стилістики й апробація методичних гіпотез. Кваліфікаційні роботи з методики навчання стилістики засвідчують рівень засвоєння студентами програмового матеріалу, а також уміння застосовувати його в практичній роботі під час проведення уроків української мови. Виправдовує себе практика виконання наукового дослідження на рівні вищої освіти «бакалавр» і продовження цієї роботи магістерському рівні (наприклад, «Методика вивчення стилістичних аспектів на уроках української мови у 8–9 класах» і «Методика вивчення стилістики на уроках української мови в 11 класі»).

На дослідницькому етапі майбутні вчителі-словесники набувають умінь і навичок здійснювати огляд наукових джерел зі стилістики й методики її викладання, а також підручничого й програмного забезпечення стилістики в ЗЗСО, висловлювати власні міркування щодо окремих позицій дослідників, розробляти методику проведення наукового дослідження з навчання стилістики на уроках української мови, пропонувати методичні рекомендації з методики вивчення окремих стилістичних понять і категорій, готувати систему вправ і плани-конспекти уроків для здійснення експериментального навчання стилістики української мови школярів, підбивати підсумки експериментального навчання стилістики, визначати перспективи подальших досліджень; репрезентувати матеріали власних досліджень на конкурсах наукових робіт студентів, наукових і науково-практичних форумах різних рівнів тощо.

Отже, методично-стилістична підготовка майбутніх учителів української мови і літератури в закладах вищої освіти зреалізовується через інформаційно-теоретичний, кумуляційно-методичний, професійно-діяльнісний, поглиблювально-накопичувальний і дослідницький етапи.

Список літератури:

1. Попович А.С. Методика навчання стилістики майбутніх учителів української мови і літератури в закладах вищої освіти Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин Я.І. Абетка, 2018. 376 с.
2. Попович А.С. Методика навчання української мови в 10-11 класах : навчально-методичний посібник [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. 126 с. URL: <http://surl.li/qjvtx>
3. Попович А.С. Практикум з методики навчання української мови в 5-9 класах закладів загальної середньої освіти : навчально-методичний посібник [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. 220 с. URL: <http://surl.li/qjvtv>
4. Стилiстика української мови: навчально-методичний посiбник / упор. : А. С. Попович, Л. М. Марчук; за ред. А. С. Попович. Кам'янець-Подiльський: Кам'янець-Подiльський національний унiверситет iменi Iвана Огiєнка, 2017. 172 с.

УДК 81(477)(092)Бабич:378.4(477.85)ЧНУ«18»

Наталія ПОПОВИЧ,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії та культури української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6522-3908>

Юлія ПОПОВИЧ,

кандидат наук із соціальних комунікацій, асистент кафедри журналістики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4390-0856>

**НАДІЯ БАБИЧ ПРО ВЧЕНИХ
ЧЕРНІВЕЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ
СТОЛІТТЯ**

В історію філологічної науки Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича свою вагому сторінку вписала незабутня професор Надія Денисівна Бабич. Ця творчо обдарована особистість залишила по собі численні праці з різних галузей мовознавчої науки, літературознавства, історії педагогіки, журналістики.

Серед кількох праць, подарованих Н. Д. Бабич з авторськими дарчими надписами нашій родині, почесне місце відводимо науковому нарисові «15 НЕ ОСТАННІХ ІЗ МОГІКАН. Педагоги і вчені Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ століття» [1].

Належне місце у нарисі Н. Бабич відвела тим світочам української філології, богослов'я, етнографії, які були пов'язані з Чернівецьким університетом австрійського

періоду. Все, що вони зробили в міру своїх сил і таланту, було підпорядковане одній меті – «служіння справі і народові».

До обдарованих і дивовижно працьовитих особистостей дослідниця відносить *Сидора Воробкевича* (1836-1903), окреслює його образ як учителя і вченого. Він достеменно знав, «якою дорогою треба йти і що треба робити, щоб дрімота серед народу поступилася пробудженню і національному самоусвідомленню» [1, с. 21]. З 1875 р. С. Воробкевич – професор музики та церковного співу богословського факультету. Проблеми методичного характеру були відчутними в навчанні музики, хорового співу, викладанні богословських дисциплін. Н. Бабич констатує жагу викладача готувати до друку підручники, посібники, музичні літургійні композиції «в інтересах скорого піднесення навчального предмета народного шкільного співу».

С. Воробкевич дбав, щоб церковні молитовники укладалися живою мовою на основі фонетичного письма. Авторка нарису вводить у науковий обіг архівні документи, які стосуються поширення молитовника професора С. Воробкевича «Науки для народа» українською мовою; про відзначення викладача за підготовку видань: «Український збірник пісень для народних шкіл» (1870 р.), «Загальне музикознавство для школи і дому» (1871 р.) та ін.

Педагог і вчений С. Воробкевич започаткував методику музичної освіти, звів міцне підґрунтя науково-методичного змісту предметів «співи» і «музика». «Збірник пісень для шкіл народних, нижчих класів гімназійних і реальних», що містив 20 пісень з нотами, був на Буковині, як зазначає дослідниця, другим після Федьковичевого «Співанника для господарських діточок» (1869 р.) шкільним посібником зі співів, і водночас підготовкою до

створення добротного підручника «Співанник для шкіл народних» у трьох частинах.

Насамкінець, цитуючи матеріал з «Української ластівки» за 1933 рік, Н. Бабич закликає учнів вчитися від Данила Млаки «так любити нашу рідну мову, як він її любив» [1, с. 30].

Невеликий, наповнений цікавим фактичним матеріалом нарис «Предтеча буковинської україністики», Н. Бабич присвятила *Климові Ганкевичу* (1843-1924), який усе життя служив «науці думки і слова» як викладач української мови і літератури, письменник, мовознавець, етимолог, етнограф, автор теоретичних і методичних праць з філософії, перекладач, співробітник кількох періодичних видань Галичини і Буковини, входив до складу колегії для видання шкільних підручників.

Інформації про цього вченого не надто багато в довідковій літературі. Проте Н. Бабич відібрала з різних джерел найважливіше і створила цільний образ цієї особистості, пов'язаної з Буковиною і Чернівецьким університетом. З 1873 по 1875 рік К. Ганкевич викладав українську мову та літературу в першій Чернівецькій гімназії. У відкритому в 1875 році Чернівецькому університеті він став першим викладачем практичного курсу української філології в літньому семестрі та до того ж призначений на посаду секретаря університету. К. Ганкевич викладав спеціальні курси «Історії руської словесності (I період) і критичне пояснення пам'яток цього періоду», «Естетичний аналіз поезій Котляревського і його відношення до сучасної європейської літератури».

У зимовому семестрі 1876 року кафедру слов'янської філології очолив Омелян Калужняцький. Щодо нетривалої праці К. Ганкевича на кафедрі Н. Бабич наводить різні думки, у т. ч. й І. Франка.

На думку авторки нарису, заслуговує на увагу участь К. Ганкевича в культурно-освітньому русі Буковини другої половини ХІХ ст., зокрема, його роль у створенні академічного товариства «Союз». З нагоди свого десятиріччя (1885 р.) товариство видало «Буковинський альманах», в передмові до якого «союзники» висловили сподівання на «руську молодіж», «на ліпшу будучність» [1, с. 44]. Н. Бабич закликає сучасників пам'ятати наших учителів народної мови, «серед яких був гімназійний та університетський доктор філософії Климентій Михайлович Ганкевич [1, с. 44].

«Правдивий муж науки і «сама доброта», – так озаглавлений розділ книги, в якому йдеться про *Теодора Гартнера* (1843-1925), професора Чернівецького австрійського університету. З 1885 до 1900 року він читав лекції студентам у літньому й зимовому семестрах. Ерудиція професора була дуже широкою. С. Смаль-Стоцький у некролозі про свого незабутнього друга згодом писав: «Своїми працями придбав собі значіння першого авторитета, «що із середньої школи покликано його прямо як звичайного професора романської філології на університет»» [1, с. 46]. З 1885 по 1895 рр. професор Гартнер читав лекції з порівняльної граматики романських мов, історичної граматики французької мови, граматики румунської мови, вів практичні курси лектури старих французьких текстів, діалектологічні студії тощо.

Н. Бабич віддає належну увагу статті-некрологові С. Смаль-Стоцького щодо інформації про німецького філолога-романіста, який схвалив фонетичну вимову і правопис на Західній Україні, брав участь в упорядкуванні правопису. Він «з власної волі і охоти, з чисто наукового інтересу, забажав познайомитися і з мовою Українців» [1, с. 48]. У співавторстві зі С. Смаль-Стоцьким з-під пера двох

учених-філологів у 1893 році у Львові вийшла «Руска граматика. Уложили Степан Смаль-Стоцький і Федір Гартнер». Щодо інформації про наступні видання цієї праці професор Н. Бабич відсилає до цитованої статті-некролога С. Смаль-Стоцького [4], відгуку В. Сімовича на друге видання [3], а також до праці істориків В. Даниленка та О. Добржанського [2].

Професор Надія Бабич зуміла віднайти надзвичайно цікаві матеріали про *Зенона Кузеля* (1882-1952) – іншу неординарну особистість Чернівецького університету австрійського періоду. З. Кузеля провів у Чернівцях усього п'ять років, та назавжди залишив їх у своєму серці.

До початку Першої світової війни З. Кузеля працював на посаді директора слов'янського відділу й «начальника читальні тамошньої університетської бібліотеки». 1913 року його ще обирають на посаду лектора української мови Чернівецького університету. Водночас молодий викладач займався громадською роботою як заступник голови «Історичного товариства», як голова чернівецької філії товариства «Руська Бесіда», у журналі «Czernowitzer Allgemeine» редагував літературно-науковий додаток; вчив української мови в учительській семінарії. У вільні години посилено займався наукою, що дало йому можливість стати у свій час найповажнішим українським етнографом та у 28 років бути прийнятим у члени НТШ.

Перу З. Кузелі належить понад 440 праць. З метою окреслення наукових зацікавлень вченого у «Списку літератури» до аналізованої статті Н. Бабич подає 15 його робіт, які віднайшла у фондах відділу рідкісної книги наукової бібліотеки ЧНУ. З двох лексикографічних праць, наявних в університетській бібліотеці – «Українсько-німецький словник» (100000 слів, укладений у співаторстві з Я. Рудницьким) та «Словник чужих слів» (12 тисяч)

авторства самого З. Кузелі, Н. Бабич відзначає другу, яка не втратила науково-практичної цінності.

«Як мало на світі таких великих душею, а не знаннями і титулами учених людей! [...] Скільки великих синів і дочок твоїх, Україно, спить вічним сном на цвинтарях усього світу [...]. А славу їм воздати належить поколінню, яке ці імена почуло» [1, с. 108], – такими воістину правдивими роздумами Н. Бабич завершує нарис про Зенона Кузелю.

Цікавими деталями з життєпису і наукової діяльності наповнила Н. Бабич нарис про *Гната Онишкевича* (1847-1883) – випускника 1870 року Віденського університету, мовознавця-славіста, учня школи професора Ф. Міклошича. Він з 1877 року змінив на посаді завідувача кафедри української мови і літератури Чернівецького університету К. Ганкевича. Уважна дослідниця одразу помітила грубу помилку в інформації про цього вченого в енциклопедії «Українська мова» (2004), де значиться, що Г. Онишкевич – керівник кафедри української мови і літератури Львівського університету замість Чернівецького.

Н. Бабич подає факти з біографії, наукових зацікавлень вченого: про роботу над словником української мови, над етимологічно-фонетичними студіями, про словник мови фольклору; віддає належну оцінку заслугі Г. Онишкевича у впорядкуванні тритомної хрестоматії українських письменників «Руська Бібліотека» (1877, 1878, 1884).

На основі листування Г. Онишкевича Н. Бабич оприлюднює його широкі наукові плани – написати «Короткий підручник старослов'янської граматики»; дослідити вживання *частки* в українській мові; пояснити причини частого вживання займенника *що* у фольклорі та художній літературі тощо.

Гнат Онишкевич очолював кафедру української мови та літератури від літнього семестру 1876-1877 н. р. і до кінця

академічного 1881-1882 н. р., викладав курси української літератури до 1860 року; XVI – XVII ст.; XVIII-XIX ст.; мовознавчі курси – «Синтаксис падежей», «О творенню пнів в руськом язичі», «Наука о формах руського языка».

Обдарований вчений через складну операцію пішов передчасно у засвіти. Визначний педагог і громадський діяч Буковини Омелян Попович назвав Г. Онишкевича «батьком буковинських народовців» [1, с. 118]. Авторка нарису про Гната Онишкевича зауважує, що він збудив до праці народної визначних діячів Буковини, численних своїх учнів.

Отже, у праці «15 не останніх із могікан» професор Бабич Н. Д. з притаманною їй педантичністю на високому фаховому рівні висвітлила цікаву інформацію, зокрема, ще мало відому загалом, про тих попередників, які творили філологічну науку в Чернівецькому університеті наприкінці позаминулого – на початку минулого століть. Вона показала їх як науковців і Вчителів, які добре розуміли, що без рідної мови, освіти рідною мовою не може розвиватися нація. «Будь-яку матеріальну втрату можна повернути, надбати, а втратити мову – це втратити себе як народ, як націю» [1, с. 305]. Ці слова «берегині українського слова» повинні жити в серці кожного громадянина незалежної України, особливо в роки страшної агресії північного сусіда.

Список літератури:

1. Бабич Н. 15 не останніх із могікан: Педагоги і вчені Буковини другої половини XIX – початку XX століття. Науковий нарис. Чернівці : «Букрек», 2010. 320 с.
2. Даниленко В.М., Добржанський О.В. Академік Степан Смаль-Стоцький: Життя і діяльність. Київ-Чернівці, 1996. 232 с.

3. Сімович В. Декілька слів про науку граматики української мови в наших середніх школах та про підручник професора Стоцького і Гартнера: Руска граMATика, Друге виданє. Львів. 1907. *Наша школа: науково-педагогічний журнал*. Львів-Чернівці. Річник III. 1911. С.5-9, 20-34.
4. Смаль-Стоцький С. Федір Гартнер. *Записки Наук. т-ва ім. Т. Шевченка*. Т.136. Праці фільольогічної секції. Ред. К. Студинський. Львів. 1925. С.239-248.

УДК 811.161,2'373.2

Інна СТРИЛЕЦЬ,

*кандидат філологічних наук, асистент кафедри історії та культури української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4161-2906>*

СИНТЕЗ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ, МОВНОЇ, МОВЛЕННЕВОЇ ТЕМ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДРУГОЇ У ШКОЛАХ НАЦІОНАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ

Роль у вивченні й використанні державної мови прописана й озвучена незліченну кількість разів та залишається актуальною і важливою у провідних державах світу. Значення криється у функціях мови, до яких звертаються науковці, письменники, видатні діячі й свідомі громадяни. Без діяльності державної мови в межах країни немає її самостійності, оригінального світогляду, втрачаються культурні надбання. Країна стає васалом інших держав та суспільств, її лише будуть згадувати у минулому часі. Про діалог та партнерські взаємини теж не доводиться говорити. Тому мова та її функціонування — питання екзистенційне. Її вивчення, розвиток, вдосконалення в різних галузях та на різних рівнях забезпечує формування повноцінної особистості як в межах своєї країни, так і за кордоном, оскільки мова формує належні ціннісні орієнтири, критичне осмислення знань, практичні навички та поведінкові аспекти.

Відповідно у преамбулах програм з викладання української мови в школах національних спільнот зазначено, що “українська мова як державна мова України є **обов’язковим предметом вивчення** в загальноосвітніх

навчальних закладах з навчанням українською мовою та національними мовами України” [3; 4].

Нова українська школа шукає і впроваджує нові підходи до якісного навчання учнів, “які ґрунтуються на засадах педагогіки партнерства, співпраці між учнями та вчителями, відходу від авторитарної моделі комунікації” й “передбачає добір методів навчання відповідно до освітніх потреб різних учнів та зосередженості на розвитку компетентностей життя, уміння працювати з інформаційно-комунікаційними технологіями” [4].

Автори програм “Українська мова (рівень стандарту). Програма для 10-11 класів для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням молдовською / румунською мовою”, які розміщені у вільному доступі на сайті Міністерства освіти та науки України [3; 4] (надалі Програма — І. С.), врахували найновіші тенденції шкільних програм освітніх закладів Європи. Їх прописано у меті, спільних для всіх компетентностей уміннях, ключових компетентностях та компонентах. Для цього потрібний був чималий досвід роботи з представниками національних спільнот, вибудовування паралелей, розуміння проблеми функціонування державної мови в полікультурному регіоні, розуміння історичної реальності, ментальність народів в українсько-румуно-молдавських мовних контекстах, інноваційні ідеї сучасної педагогіки в ретроспекції педагогічної спадщини. Тому не випадково, враховуючи досвід професора Надії Денисівни Бабич та її активність у науковому, педагогічному, просвітницькому та журналістському житті [1], й було запрошено у співавтори програми з української мови для шкіл з румунською мовою викладання.

У Програмі детально у вигляді таблиці прописані очікувані результати, загальна кількість годин, мовна, мовленнєва, соціокультурна й діяльнісна змістові лінії.

Також прописана заувага для вчителя про те, що “у колонці «Мовленнєва змістова лінія», крім необхідного теоретичного матеріалу, зазначено обов’язкові (виділені жирним шрифтом) та рекомендовані види роботи, які вчитель може замінити відповідно до потреб та інтересів конкретного класу” [4]. Також, окрім обов’язкових двох годин в тиждень з української мови, зазначено, що на розсуд вчителя можна взяти ще дві години додатково. Як бачимо, педагог має належний вибір, відштовхуючись від потреб класу загалом, так і окремого учня зокрема. Залишається підібрати цікавий формат завдань, який би охопив мету, завдання Програми, а також освітній стандарт щодо “презумції талановитості дитини, повагу до її честі та гідності” [2; 4].

Власне таке завдання постало перед магістрами I року навчання після опрацювання теоретичного матеріалу з курсу “Викладання української мови у школах національних спільнот”. Студенти після закінчення бакалаврських студій мали 22 зараховані кредити з педагогічної практики, що дозволило вдало поєднати теоретичний досвід з практичним, критично підійти до поставлених завдань та успішно їх реалізувати.

Насамперед завдання полягало в тому, щоб обрати соціокультурну змістову лінію із зазначеною темою, поєднати з мовною і мовленнєвою темами, які прописали автори Програми.

Студенти обрали теми на власний вибір. Згідно Програми за 10-11 класи (викладання української мови у школах з румунською мовою) працювало 10 магістрів.

Мова і клас	Мовна тема	Соціокультурна тема
Румунська, 11 клас	Українська мова у сучасному світі. Українська мова як державна.	Цінність ставлення до державної мови як до чинника духовного і психічного здоров'я нації (“Мова — духовна скарбниця нації”).
Румунська, 10 клас	Орфографічна норма. Будова слова. Словотвір. Орфографія.	Чим збагачують національні спільноти українську культуру?
Румунська, 10 клас Самостійно відзняте відео	Вступ. Роль мови у формуванні особистості. Мова як засіб самовираження.	“І чужому научайтесь, й свого не цурайтесь”.
Румунська, 10 клас	Складнопідрядне речення.	Формула успіху.
Румунська, 10 клас	Складносурядне речення.	У фокусі — діти війни.
Румунська, 10 клас	Складне речення з різними видами зв'язку.	Я захищаю Україну!
Румунська, 10 клас	Лексико-граматичні групи іменників, їх граматичні особливості.	Меню традиційної різдвяної вечері.
Румунська, 10 клас	Граматичні категорії іменника.	Як розумієте прагнення саморозвитку та самовдосконалення?
Румунська, 10 клас	Складнопідрядне речення.	Чи балакучість — це доказ багатогранних знань?
Румунська, 11 клас Самостійно відзняте відео	Пряма і непряма мова. Діалог.	Архітектура Чернівців за часів румунського періоду.

Після детально проведеного аналізу й активних обговорень студентів з викладачем курсу зупинились на форматі відеопрезентацій. Соціокультурна складова була поділена на 5 частин (трансляція відео на зазначену тему до 2-ох хвилин з прописаними запитаннями та завданнями). Обов'язковою вимогою було транскрибувати тексти до відео та подати словник із 15 слів, які звучали у фрагментах і не є загальноновживаними. Зазначена інформація прописана у конспекті для вчителя.

Також було прописано 5 питань з мовної змістової лінії (повторення раніше вивченого матеріалу, запитання, виконання вправ, аналіз). Послідовність була почерговою з обов'язковими частинами “Повторення / пригадування”, “Слово вчителя”, “Виконання”, “Роздуми”, “Домашнє завдання”. Види завдань були творчими і часто з власними назвами та самостійно придуманими завданнями на сучасних платформах для вчителя. Для швидкого переходу на відповідні платформи магістри створили QR-коди. Також автори розроблених матеріалів подавали джерела у бібліографії, якими вони скористались, готуючи матеріал з відеопрезентації та конспекту уроку.

Отже, оригінальні презентації магістрів філологічного факультету в поєднанні із розлогими конспектами з окреслених Програмою соціокультурних, мовних і мовленнєвих тем стануть в нагоді вчителям з української мови у школах національних спільнот з румунською мовою викладання. Бачення студентів щодо обраних тем можуть служити матрицею, яку можна доповнювати, скорочувати, трансформувати відповідно до якісних потреб класу й індивідуальних особливостей кожного з учнів зокрема.

Список літератури:

1. Надія Бабич : бібліогр. покажч. / Чернівец. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича, Наук. б-ка ; упоряд. Н. М. Загородна ; наук. ред. О. О. Жук. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2018. – 120 с., 8 л. фото. – (Серія „Вчені Чернівецького університету”).
2. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. КОНЦЕПЦІЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ ДОКУМЕНТ ПРОЙШОВ ГРОМАДСЬКІ ОБГОВОРЕННЯ І УХВАЛЕНИЙ РІШЕННЯМ КОЛЕГІЇ МОН 27/10/2016 URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (Дата звернення : 10.12.2023).
3. Українська мова (рівень стандарту). Програма для 10-11 класів для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням молдовською мовою. *Програма затверджена Наказом Міністерства освіти і науки № 1407 від 23 жовтня 2017 року.* URL : <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/59783/> (Дата звернення : 10.12.2023).
4. Українська мова (рівень стандарту). Програма для 10-11 класів для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою. *Програма затверджена Наказом Міністерства освіти і науки № 1407 від 23 жовтня 2017 року.* URL : <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/59781/> (Дата звернення : 10.12.2023).

УДК 808.5

Ірина ФАРІОН,

*доктор філологічних наук,
ORCID: [0000-0002-5368-2055](https://orcid.org/0000-0002-5368-2055)*

ПРО ФУНДАМЕНТАЛЬНЕ В КУЛЬТУРІ МОВИ ТА РИТОРИЦІ

1990 року вийшла праця Надії Денисівни Бабич «**Онови культури мовлення**» як навчальний посібник для студентів університетів, а насправді стала настільною книгою для викладачів-філологів, які щойно завершили навчання в радянських вишах, де культура мови (чи мовлення) була абсолютно вторинним предметом або дублювала граматичні правила без аналітичного культурологічного й політичного контексту, без філософського засягу трактування мови як національної екзистенції. Серед таких філологів-неофітів була і я, для якої «Основи...» від Надії Денисівни стали основою моєї викладацької праці і, зрештою, під її впливом створено «Мовну норму: знищення, пошук, віднову», рецензентом якої і була пані професор. Це був час, коли анотації до українськомовних книг ще писали московською мовою. Тепер замість московською пишуть англійською, тому проблема культури мови, описана в аналізованій праці, набула ще більшої гостроти навіть попри війну, що давно мала б докорінно струсонуту всім колонізованим та постгеноцидним українським суспільством.

Звісно, за сімома замками хоронилася знакова праця борця за мову **Олекси Тихого** «Словник мовних покручів», над яким він працював від 1977 р. до 2004 р., і вийшла вона в Донецьку щойно 2009 р. Натомість саме в рік виходу «Основ...» 7 грудня 1990 р. скасовано кримінальну справу проти Олекси Тихого «за відсутністю складу злочину», а

1 вересня 1990 року в Донецькому університеті громадськість УПЕРШЕ в напів порожньому залі вшанувала своїх краян Василя Стуса та Олексу Тихого: «Оті порожні місця, то місця витоптаних душ», – сказав Євген Сверстюк. Сьогодні нанівець витоптана територія: вирви, згрища, безлюддя.

1970 року виходить культова мовознавча науково-популярна праця Бориса Антоненка-Давидовича з промовистою назвою **«Як ми говоримо!»**, що стала останньою прижиттєвою публікацією класика, позаяк тодішня влада закрила для письменника будь-яку можливість публікуватися і поширювати свої погляди. Мало минути 20 років, аби аж 1991 р. українці знову отримали правдиве мовне джерело від класика української мови та літератури.

У цьому контексті німотної мертвоти і совєцької версії української мови «Онови культури мовлення» стали потужним джерелом правдивої питомої української мови, що цілющим струменем пробивала совєцький мовний сурогат і зачаровувала відкритою правдою. Саме ця праця дала старт наступним численним дослідженням з нововідкритого материка культури української мови і визначила коридор досліджень з цієї проблематики щонайменше на 20 років. Вона запропонувала свою, на перший погляд, розмиту структуру лише з трьох розділів: «Мова і мовлення в житті людині», «Основні комунікативні ознаки культури мовлення», «Виразність як ознака культури мовлення». У центрі кожного з них стремить засадниче поняття історичної та сучасної мовної норми у відповідній кореляції з правилами. Норма визначає правила життя мови через людину як єдиного носія мовокультури.

Кожен з розділів розгортається в багат шарове плетиво лексико-семантичних і граматичних категорій не як структурних первнів мови, а знаків українського способу

мислення, а відтак творення саме української дійсності. Такий наголос проймає всю працю і виводить поняття культури мови на рівень індивідуальної, загальносуспільної та політичної культури, до чого вмотивовано й слушно закликав перший кодифікатор мовної норми Іван Огієнко, за що й був заблокований в науковому дискурсі на десятиліття. Зловіщо й кармічно звучить сьогодні подана в посібнику загальновідома одіозна цитата шахтаря на одній з зустрічей у Донецьку: *«Якщо б від того, якою мовою я буду говорити, в країні стало більше вугілля і продуктів харчування, то завтра всі на Донбасі почали б балакати по-українськи»* [1, с. 226]. Теперішня війна й окупація третини Донбасу – це найкраща відповідь цій бездуховній істоті. Не буде мови – не буде України.

Авторка чи не вперше з'ясовує **основні причини низького рівня культури** мовлення, що полягають у нечитанні художніх текстів, в технократизмі, практиці білінгвізму та в пастці «модних віань». Сформульовані тридцять років тому причини сьогодні перетворилися в основний камінь спотикання мовного безкультур'я і навіть виродження нації. Українську літературу фактично скасовано як предмет і за загальної очманілої згоди науково-освітнянської спільноти злито з зарубіжною літературою і подано як велике досягнення інтегрованих курсів, а вцілілі рештки української літератури під пресом ліберального тоталітаризму почищено від націєтвірних текстів: від Шевченкових «Мені однаково...» та «Гайдамаків», Франкових «Гімну» і «Перехресних стежок» до повної війни з Самчуковою «Марією» чи Барчиним «Жовтим князем». Бо ж це література, яка травмує дітей! То тепер тих дітей не травмують, а просто вбивають московські ракети, як і вигаданий у чужинецьких соцмережах термін «мова ворожнечі»....

У технократизмі апогею сягнув штучний інтелект, що поглинає рештки реального розуму, через що підважено сам сенс життя на цій землі як інтелектуального та культурного зростання. Мода на московську мову та суржик поступилася англо-українському суржикові як символів національного самовідчуження та самозаперечення: *«Але мода у мові – річ не лише не потрібна, а й шкідлива: вона породжує снобізм, лінощі думки, убогість індивідуального словника, функціональну прямолінійність мови»* [1, с. 6].

Лайфхаки, скіли, едженди, локдауни, блокаути, воркбуки, лепбуки, фасилітатори, фрики витіснили питому українську лексику, а вчителі, наставники і виховники, до яких так вправно звертається Надія Денисівна, стали *тьюторами, коучами, менторами*. Пригадую, з яким болем говорила про це Надія Денисівна на різних наукових конференціях, спостерігаючи, як новітня денационалізація українців набуває особливо потворних форм, бо подана як космополітичне благо під ліво-ліберальною поливкою, що політично тотожне не так давно відмерлим приписам московської інтернаціоналізації: *«Засмічують мову недоречно вжиті іношомовні слова. І не лише з мов віддаленої спорідненості (латинізми, галіцизми, англіцизми), а й з мов споріднених (полонізми, русизми) <...>. А коли замість «подвійне» кажуть «бінарне», замість «головний» – «домінантний», замість «спадковий» – «дискретний», начальник – «шеф», «бос»? Похизуватися знанням іношої мови можна лише добре розмовляючи цією мовою, а не вихоплюючи з неї несвідомо і без потреби окремі слова. Звичайно, турбота про чистоту мови не має нічого спільного з пуризмом (науковим нігілізмом), який не приймає ніяких нових слів або змін у мові»* [1, с. 128].

Проте пребагатий і глибокий внутрішній світ авторки виводить її на трактування етичного й естетичного в мові: традиційного і прекрасного, що, зокрема, виявлене через

пошанну форму множини Ти-Ви та звертання по батькові, що практично скасоване тепер, і водночас на визначальне – мови як буття: *«А як багато важить звичка називати старшу людину на ім'я та по батькові! Ім'я для кожної людини дороге, тому не можна дозволити собі помилятися, підмінювати ім'я чи ім'я по батькові, бо це свідчить про байдужість до чисієь особи і звучить образливо»* [1, с. 20].

Можливо, дещо хаотично, але рубриковано в праці культуру побутового мовлення (зокрема привітання з безглуздим тепер протиставленням Добрий день! і Доброго дня!), культуру мовлення вчителя в контексті типової інтерференції, культуру ділового мовлення з умотивованими кліше і деякі складні випадки усного і писемного мовлення, що аж ніяк не під силу сучасним журналістам та публічним людям (йдеться про відмінювання географічних назв з номенклатурним словом чи без, про відмінювання різноструктурних прізвищ та їхнє проблемне наголошення як універсальне і локальне явище, відтак поєднання числівників з іменниками та ін.).

Центром розділу «Основні комунікативні ознаки культури мовлення» є поняття норми, що реалізується через *правильність, точність, логічність, багатство, ясність, виразність, емоційність*, а також шкала їхньої оцінки: добре – погано, точно – ще точніше, виразно – ще виразніше, доречно – найбільш доречно. У цю систему комунікативних домінант вписано проблемне використання явищ синонімії, омонімії, паронімії та полісемії.

На особливу увагу заслуговує домінанта *логічності мовлення*, що окреслює основні інтерфедеми в нашому поруйнованому синтаксисі як знакові єдності мови і мислення, а отже, втілення національної системи моводумання і мовотворення: *«Уміння говорити – це уміння порядно мислити»* [1, с. 108–109, 144].

Виразність як ознака культури мовлення виведена в окремий розлогіий розділ, де розкрито не лише явище фонетико-ортоепічної інтерференції, але й структурно-інтонаційної організації тексту: видозміна голосу, зупинки в мовленні, темп мовлення, емоційна тональність та ін., що виводить учителя на основи риторики. В теперішніх умовах звуженої прагматики «аби лиш зрозуміли» і «какая різниця» винятковий акцент на виразності мовлення – це не лише естетика мовлення, але й вмотивована прагматика, подана крізь фонетико-ортоепічну норму та фізіологічні процеси правильного дихання, голосу, а також жести та міміку. Звідси пропозиція визначити мовця, якого можна слухати, можна не слухати і якого не можна не слухати [1, с. 154].

Додані вправи до кожного розділу – це серцебиття авторки. Це не просто підігнані під структуру мовної проблеми завдання. Це ідейно вмотивовані поетичні та прозові вправи, що, навчаючи, формують національний світогляд і виховують естетику мови.

Логічним продовженням цієї праці став практикум з «Основ риторики» (Чернівці «Рута», 1999), що, з огляду на певне розпруження історичної правди, наповнений текстами знакових авторів від гетьмана Івана Мазепи, Богдана Хмельницького, Григорія Сковороди, Івана Франка, Тараса Шевченка, Лесі Українки до Василя Симоненка, Степана Смаль-Стоцького, Василя Скуратівського і Збігнева Бжезінського. Наскрізними ідеями практикуму, що складається з практичної та логічної риторики, є історична та патріотично-духовна, себто релігійна проблематика, що звернена до душі людини як вертикалі її життя: *«Віра – це неодмінно і єднання людей на ґрунті того чи іншого переконання. Без цього єднання людей на основі тієї чи іншої віри сама по собі віра існувати не може»* [2, с. 61]. Сьогодні ми вкрай потребуємо

риторичного збірника українських промов, що змінили Україну і змінюють світ: від Іларіона з його «Словом про Закон і Благодать», Йосафата Кунцевича, Арсенія Мацієвича та ін. до блискучих політичних промовців ХХ сторіччя Миколи Міхновського, Дмитра Донцова, Степана Бандери та їхніх політичних супротивників Володимира Винниченка і Михайла Грушевського. Наша надскладна і трагічна історія не менше писана антагоністичним словом, як мечем. Вражає, що практикум у текстовій частині пройнятий темою війни:

На світі більше куль, аніж серцець!
На світі більше мін, ніж томиків поезій!
На світі більше бомб, аніж будинків!

(Дмитро Павличко)

Отже, праці з культури мовлення та риторики Надії Бабич насправді закладали основи новітньої соціолінгвістики, національної лінгводидактики та будили національну ідентичність, без якої викладання української мови та різних її спецкурсів – це граматичний гербарій. Вони стали тим динамітом, що підірвали залізобетонний суржикояз як символ витворення homo sovietikusa. Вона була серед перших, що провадила постсовкове покоління до правдивих вершин і низин нашої мови.

Список літератури:

1. Основи культури мовлення : навч. посіб. для студентів ун-тів. Львів: Світ, 1990. 232 с
2. Основи риторики : практикум. Чернівець. держ. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці : Рута, 1999. 100 с

УДК 81

Марія ФІЛІПЧУК,

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії та культури української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6818-6890>*

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «СЛОВО» В НАУКОВОМУ ДОРОБКУ НАДІЇ БАБИЧ

Загальновідомо, що образ мови і слова, який людина створила і відобразила у самій мові, відкриває унікальний фрагмент мовної картини світу певного етносу, яка є об'єктом наукових досліджень у сучасній лінгвістиці. Особливу увагу науковці звертають на дослідження мови та слова, де мовні одиниці розглядають як кванти знання і постають не лише мовними сутностями, а й ментальними.

Серед кагорти дослідників рідного слова особливо виділяються наукові розвідки Надії Денисівни Бабиц. За Н. Бабиц, слово – це найважливіший елемент у мові та культурі кожного народу, адже воно здатне впливати на формування особистості, бо «...в усьому, чим жила людина давня і живе людина сьогоднішня, панувало Слово. Воно іменувало всі предмети світу, всі відчуття і сподівання, усі рухи і дії, усі зміни й наміри...» [2, 16]. Слово повинне йти від душі, від серця і доростати до найвищих людських ознак. «Кожне слово – як зерно, що мусить прорости в твоїй голівці і твоїй душі, перш ніж ти посієш його у чийсь голову і чийсь душу», – зазначала дослідниця.

Особливі міркування подає Н. Бабиц щодо визначення ролі та значення рідного слова у житті людини. За твердженням науковиці «...розум потребує підживлення, яке може дати, в першу чергу, рідне слово. І мусить воно бути щедрим і щирим. Щедрим на всі відтінки почуттів, щирим у похвалі чи осуді, у

зверненні до старого чи малого, у молитві чи сповіді, суперечці чи бесіді, в спілкуванні чи самоаналізі»[2, 7].

Особливістю концепту СЛОВО в українській мовній картині світу є наявність значної кількості мовних одиниць та текстів, які втілюють віру в слово, як магічну силу, енергію, що здатна творити й руйнувати. Н. Бабич у своїх наукових розробках підтверджує загальновідому істину про всемогутність мовленого слова. Адже ним можна людину вбити, можна поранити, але можна й підняти на небачені висоти. «Слово має величезну владу над людиною. Звичайні прості слова можуть засмутити і розрадити, роздратувати й заспокоїти, змусити посміхнутися й заплакати, викликати біль і втамувати його. І сучасна людина знає, що слова можуть бути сильніші за ліки, створені талановитими хіміками. І діють слова на людину швидше й сильніше, аніж медичні препарати. А якщо пам'ятати, що сила впливу слова залежить від його емоційного забарвлення, від психологічної налаштованості людини на сприйняття слова, то не залишиться жодного сумніву в його магічних властивостях» [2, 356]. Тобто, як зауважує дослідниця, «...магію «готує» слово».

У поєднанні із християнським віровченням, яке передбачає відповідальність за сказані слова нарівні із вчинками, у картині світу українського народу живе уявлення про силу мовленого слова, здатного змінювати об'єктивну реальність, трансформувати її залежно від бажань мовця. Тому спостерігаємо накладання на СЛОВО споконвічних когнітивних орієнтирів, виражених морально-етичною опозицією *добро-зло*. Як зауважує Н. Бабич: «Злі слова сильніше від меча нищать людину» [2, 12]. При цьому «...кожна людина – володар свого слова, і все залежить від того, во зло чи во благо використає вона своє слово у взаєминах із собі подібними і зі світом, у якому випало їй жити, зі світом, у якому кожен предмет і кожна

історія названі так, що в цьому іменуванні якраз і закодована та магічна сила, яка забезпечила людський поступ від звуконаслідування до вербального спілкування» [2, 8]. На підтвердження цього у мовленні спостерігаємо такі влучні вирази: *словами не кидайся, бережи слово як власну душу, зламав своє слово, дав слово – дотримайся його*.

Віра у матеріалізацію мовленого слова у мовній картині світу українців збереглася і до сьогодні. Тому можемо почути такі вислови: *«Добре слово дорожче багатства», «Добре слово не коштує нічого, а pomoже багато»*.

Слово акумулює не лише конкретні уявлення, а й абстрактні, постаючи як духовна категорія, потужний засіб впливу. Тому часто використовуємо слово у замовляннях, у побажаннях, прокляттях. Для прикладу: *скажи слово, а нещастя вже готово*.

Слово, і це підтверджує у своїх розвідках Н. Бабич, виступає важливим індикатором культури індивідуума. Вибір слова, його вживання, тон, контекст можуть відображати особистість, освіту, соціальний статус, емоційний стан та інші аспекти культурного багажу людини. Слова, які людина обирає для використання в мовленні, можуть відображати його цінності, переконання, інтереси та індивідуальний стиль спілкування. Таким чином, слово є важливим елементом культурної самоідентифікації та способом вираження особистісних уявлень та цінностей. Власне, це ґрунтовно розкриває дослідниця у своїх наукових розвідках, бо *«..повага до СЛОВА буде своєрідним барометром у ставленні до людей, до природи, життя власного і чужого»* [2, 72].

Слово – ідентифікатор національної ідентичності та культурного самовизначення. Воно не лише відображає специфіку мови і менталітету певної нації, але часто носить у собі історичні, культурні та емоційні відтінки, що

формують національний характер. Через слово передається спадщина, традиції та колективне світосприйняття народу, роблячи його унікальним і відокремлюючи від інших націй. Ідентифікація, виокремлення приналежності до певної нації спонукає до виникнення мовної моделі *свій/чужий*. Накладання цієї моделі на СЛОВО відкриває особливо болочу проблему національної окремішності через мову. Як зазначає науковиця: «...інтенсивне просування в будь-яку країну чужої для неї мови є актом мовної агресії, яка руйнує цілісність національного біополя і підриває його життєспроможність. Саме тому могутні держави дбають про збереження власної мови й енергійно протидіють експансії чужих мов. Настав час цю істину зрозуміти й українцям» [2, 32–33].

Слово є не тільки втіленням моральних діянь, воно слугує засобом утвердження, своєрідним кодом нації, що шифрує її самобутність, її велич і силу, дає відповідь на одвічне філософське «бути чи не бути». Адже на переконання Н. Бабич: «Коли народ забуває своїх великих пращурів і своє слово, – забудуть і його» [2, 300].

Отож, слово і мова, мовлення і культура – це ті індикатори, які наскрізь пронизують наукові розвідки Н. Бабич і є цінним матеріалом для майбутніх наукових досліджень.

Список літератури

1. Бабич Н. Д. Магія слова для всього живого : Мовно-народознавчі наукові студії. Чернівці : Букрек, 2012. 384с.
2. Бабич Н. Д. Мова як середовище побутування національного гена. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. пр. Дрогобич : Посвіт, 2013. С. 8 – 16.
3. Жайворонок В. В. *Знаки української етнокультури*: Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.

УДК

378.016:811.161.2'276.6]001.89:378.22Н.Бабич(043.2)

Оксана ЦИПЕРДЮК,

*кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри
української мови Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника, м. Івано-
Франківськ;*

ORCID: [0000-0003-2861-0591](https://orcid.org/0000-0003-2861-0591)

ВИВЧЕННЯ НАУКОВОГО ДОРОБКУ ПРОФЕСОРА НАДІЇ ДЕНИСІВНИ БАБИЧ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Наукова спадщина «знаного українського мовознавця та педагога, журналіста» Надії Денисівни Бабич, «творче життя якої присвячене безкорисливому й натхненному служінню українському слову й рідній культурі» [6, с. 6], – це численні статті, підручники української мови для середніх шкіл з угорською, румунською й польською мовами навчання, посібники для вищої школи. «Педагог від Бога», – так справедливо назвав Надію Денисівну Микола Щербань, доцент кафедри філософії та культурології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (ЧНУ), під час доповіді на пленарному засіданні Наукових читань «Берегиня слова» до 80-ліття з дня народження Н. Бабич, підкресливши, що «нею захоплювалися і її наслідували».

Українські студенти періоду незалежності мають можливість послуговуватися навчальними посібниками зі стилістики та основ культури мовлення, історії української літературної мови, теорії та практики перекладу, української мови за професійним спрямуванням, автором,

співавтором чи відповідальним редактором яких була Н. Бабич. Під час викладання курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» (УМПС) у вищій школі ми теж активно вивчаємо науковий доробок професора Н. Бабич і хочемо поділитися своїм досвідом та розкрити лінгводидактичні можливості її наукових праць у роботі зі студентами.

Насамперед розглянемо колективну працю викладачів кафедри історії та культури української мови ЧНУ «Культура фахового мовлення» [5], співавтором і редактором якої була Н. Бабич і яку рекомендуємо студентам серед основної літератури під час вивчення курсу УМПС. Про популярність цього навчального посібника свідчить і те, що він доступний в електронній формі в мережі «Інтернет». Ми використовували його під час підготовки лекцій для студентів факультету іноземних мов, зокрема для розкриття питань «Походження української мови», «Своєрідні риси української мови», «Основні етапи розвитку української мови», «Тенденції розвитку української мови на сучасному етапі», «Українська мова у світі», які вважаємо дуже важливими для формування національної самосвідомості молоді.

Праця за редакції Н. Бабич вирізняється на тлі інших навчальних посібників також своєю назвою, акцентуючи саме на культурі мовлення, про що пише у вступі редактор: «На жаль, у нашому суспільстві не сприймаються як моральні принципи такі положення: “культура людини – це культура її мовлення”; “людина, байдужа до власного мовлення, – дикун”. Допоки у вихованні нових поколінь ігноруватиметься роль мовного виховання, нам не домогтися високого рівня загальної культури суспільства» [5, с. 7]. Н. Бабич є автором вступу, висновків, розділів «Комунікативні ознаки культури мовлення» (у науково-методичній частині), «Комунікативні якісні ознаки

мовлення», «Мовний тренінг» (у практичній частині), а також усієї інформаційно-довідкової частини. Особливо корисною вважаємо інформацію підрозділів «1. 4. Увага! І це суржик! (Список мовних “динозаврів”. За С. Караванським і не лише)» [5, с. 399–404], «2. 1. Українські відповідники іншомовних слів (“Свої не гірші від заморян”. За С. Караванським) [5, с. 411–419]. Отже, Надія Денисівна була не лише редактором, але й написала левову частку всіх матеріалів навчального посібника з курсу, який і сама викладала. Уболівуючи за майбутнє української мови та культуру мовлення українців, у висновках вона зауважує: «Суспільні тенденції стимулюють належне вивчення іноземних мов, дуже часто всупереч необхідності глибоких знань мови рідної і мови української як державної»; «Ще один аспект мовленнєвої практики викликає тривогу – це її вульгаризація. “Матерщина”, суржик, сленг (жаргон) культивуються як демократичні тенденції спілкування, а літературно-нормативне (“культурне”) мовлення іменується снобізмом» [5, с. 493]. Не втомлююся цитувати ці слова студентам.

Окрім розглянутої наукової праці, у викладанні курсу УМПС (насамперед студентам спеціальностей «Філологія» та «Середня освіта», які вивчають українську чи іноземні мови), рекомендуємо також навчальні посібники «Основи культури мовлення» (1990) та «Практична стилістика і культура української мови» (2003), у яких Н. Бабич більш детально розкриває теоретичні питання культури мови та подає практичні поради й завдання для покращення культури мовлення. І тепер актуальні такі її настанови щодо підвищення рівня мовленнєвої культури: «шанувати мову, якою спілкуєшся, і людей, з якими спілкуєшся»; «багато читати – творів різних стилів, майстрів індивідуального художнього стилю, читати вдумливо»; «намагатися, користуючись практично кількома мовами, добре володіти

нормами кожної з них, осмислити їх специфіку, не допускати змішування мовних явищ, виправляти прояви інтерференції»; «незалежно від сфери своєї діяльності стежити за змінами норм, які фіксуються у нових виданнях словників, правописних збірниках та ін.»; «критично (і творчо) ставитися до написаного і промовленого слова, звіряючи його і з кодексами норм, і з практикою визнаного (і визначного) зразка (письменника, учителя, лектора і т. д.); «не йти за “модними” тенденціями, які виявляють себе в окремих виданнях, в окремих авторів або соціальних чи професійних груп людей (напр., у вживанні іншомовних слів, жаргонізмів, термінологізмів, “телеграфного” стилю мовлення, нарочитої спрощеності тощо)» [3, с. 10].

В опануванні теми «Стилі сучасної української літературної мови у професійному спілкуванні» можуть виникати труднощі під час дефініції основних термінів стилістики (*стиль мови, підстиль, жанр, експресивний стиль* тощо), з'ясування підстилів того чи того функційного різновиду мови. Н. Бабич у своєму посібнику подає схематично типологію функційних стилів, у тому числі й релігійного (конфесійного), чи не першою з українських мовознавців виокремлюючи 5 його підстилів (канонічної літератури, літургіки, проповіді, молитви, катехитики), а всі стилі класифікує на книжні (науковий, публіцистичний, офіційно-діловий, художній), розмовний, книжно-розмовний (релігійний) [4, с. 11], детально аналізуючи кожен із них [4, с. 12–16], а також експресивні стилі (основні колорити мовлення) [4, с. 16].

Наукові праці Н. Бабич допомагають нам проілюструвати студентам-філологам проблеми становлення та кодифікації фахової мовознавчої термінології. Бачимо еволюцію поглядів дослідниці зокрема щодо терміна на позначення функційного різновиду мови, який обслуговує релігійну сферу: *конфесійний стиль – релігійний*

стиль – *богословський стиль*. В українській лінгвостилістиці більш-менш усталилася терміносполука *релігійний стиль*, що не завадило Н. Бабич продовжувати науковий пошук найвідповіднішого терміна, про що свідчать назви її статей: «Українська мова в релігійному (конфесійному) стилі (історія, сучасний стан, перспектива)» [1, с. 56–66]; «“Місцеві” мови у сучасному релігійному стилі» [1, с. 67–73], «Сучасний богословський (конфесійний) стиль української мови: жанри, мовні особливості, емоційна константа (оглядово-прикладний аспект)» [1, с. 9–36].

Серед праць Н. Бабич, яка однією з перших у час відновлення незалежності України почала вивчати релігійний стиль української мови, знаходимо й такі, які допомагають із християнських позицій розкрити загальні питання функціонування мови загалом і рідної зокрема («Біблія про роль мови в устах людини» [1, с. 47–56]), з'ясувати витоки риторики («Біблія і наука риторики» [1, с. 78–84]). Н. Бабич стверджує, що українська риторика сформувалася в лоні церковного проповідницького мовлення, зразком якого було Святе Письмо, структура якого – «енциклопедія риторичних жанрів (проповідь (виступ), дискусія, полеміка (спір), дипломатичні промови (угоди), лекція, бесіда і т. д.), тематики бесід і проповідей, а також невичерпна “хрестоматія” ілюстративного матеріалу практично до кожного риторичного прийому і стилістичної фігури риторики» [1, с. 78–79].

Під час вивчення теми «Науковий стиль і його засоби у професійному спілкуванні» детально обговорюємо працю Н. Бабич «Науковий етикет і етика науковця (за листуванням В. Сімовича)» [2, с. 273–286], у якій вона ретранслює погляди не лише В. Сімовича, але й І. Огієнка та інших сучасних дослідників наукового стилю, водночас висловлюючи свої міркування. Наголошуємо на

актуальности вимог до етики наукової праці вченого, поданих у статті Н. Бабич: «1. Працювати в різних жанрах наукового стилю; працювати з першоджерелами»; «2. Хвалити працю колег – по суті, без лестощів, критикувати – без грубості, роздратування, аргументовано, доказово, доброзичливо»; «3. Зауважуючи – рекомендувати»; «4. Висловлюватись вичерпно, але не багатослівно, не повторюватись. В усному і писемному текстах дотримуватися регламенту і розміру текстів»; «5. Текст повинен бути доступним для сприймання людиною не лише твого фаху»; «6. Бути коректним, дисциплінованим при укладанні списку літератури, у цитуванні, не зловживати цитатами, щоб не втратити за ними власного “я”»; «7. Поважати тих, для кого пишеш або говориш... Поважати тих, про кого пишеш»; «8. Бути небайдужим до теми і зробити небайдужими до неї читачів (слухачів)»; «9. Уміти вибачати опонентів, “любити ненавидящих нас”»; «10. Мати високий рівень культури усного і писемного мовлення; за зразок мати вироблені “вченими людьми” норми; правопис – це “річ науки”, річ наукового товариства, філологів, письменників»; «11. Володіти кількома мовами»; «12. Бути безкорисливим, служити у першу чергу справі, а не кишені» [2, с. 280–284].

Багатий науковий доробок професора Надії Денисівни Бабич є цінною скарбницею, із якої черпатиме знання та насагу ще не одне покоління українських викладачів і студентів.

Список літератури:

1. Бабич Н. Д. Богословський стиль української мови у контексті стилістичної науки : зб. наук.-дидакт. праць. Чернівці : Вид. дім «Букрек», 2009. 216 с.
2. Бабич Н. Д. 15 не останніх із могікан: педагоги і вчені Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ століття : наук. нарис. Чернівці : Букрек, 2010. 320 с.
3. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. Львів : Світ, 1990. 232 с.
4. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови : навч. посібник для філол. спец. вищих навч. закладів. Львів : Світ, 2003. 432 с.
5. Культура фахового мовлення : навч. посібник / за ред. Н. Д. Бабич. Чернівці : Книги – ХХІ, 2006. 496 с. URL: <http://surl.li/mndpw>
6. Надія Бабич: бібліогр. покажч. / Чернівец. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича, наук. б-ка ; упоряд. Н. М. Загородна ; наук. ред. О. О. Жук. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2018. 120 с.

УДК 811.161.2'367

Світлана ШАБАТ-САВКА,

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2658-5567>

ЕКСПРЕСИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ФІГУРАЛЬНО-РИТОРИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У сучасному мовознавчому світі професора Надію Бабич знають, шанують і вважають однією із найповажніших, найвідоміших учених у царині стилістики української мови. Її, берегиню рідного слова, традиційно згадують серед тих лінгвістів, хто ґрунтовно вивчав стилістичний обшир художньо-виражальних засобів, випрацьовував теорію стилів української мови. Цілком переконливо у праці «Магія слова для всього живого» Н. Д. Бабич стверджує: «І в усьому, чим жила людина давня і живе людина сьогоднішня, панувало Слово. Воно іменувало всі предмети світу, всі відчуття і сподівання, усі рухи і дії, усі зміни й наміри...» [1, с. 16]. Так, саме слово, українське, рідне, увиразнило сенс життя Надії Денисівни, вияскравило її шлях на благословенній філологічній ниві.

Науковому перу Н. Бабич належать праці, що мають безпосередній стосунок до стилістики, її місця серед інших філологічних дисциплін, до тих мовних засобів, що створюють емоційно-експресивний колорит мовлення. З-поміж таких праць вирізняється «Практична стилістика і культура української мови», у якій стилістика – основа розвитку національної мовної культури, вершина опанування мови, «до якої йдеш усе життя» [2, с. 22]. Таку

довершеність мовної системи, на нашу думку, репрезентують фігурально-риторичні конструкції, що, на відміну від загальноприйнятих одиниць мови, виражають комунікативно-інтенційний зміст, мають естетичний та експресивно-виражальний потенціал, ефективно впливають на свідомість людини, її духовне світосприйняття, породжують спектр різноманітних емоцій. Саме ці засоби (а ще їх називають стилістичними фігурами, експресемами) реалізують експресивність, підсилюють «логічний та емоційний зміст висловленого», слугують «засобом суб'єктивного вираження мови» [4, с. 156], фігуральності та «оздоблення тексту» [5, с. 307], «прикрасою мовлення» [3, с. 196]. Їхня функція пов'язана з можливістю автора (мовця, адресанта) показати свою комунікативну майстерність, уміння впотужнити емоційну наснагу висловлення, уникаючи одноманітності, цілеспрямовано впливати на адресата.

Естетику художнього дискурсу створюють стилістичні фігури різних рівнів. Так, до фігур слів дослідники вналежнюють метафору, що відображає ментальні моделі мислення та світосприйняття людини й тісно пов'язана з образною предикацією, з прагненням автора репрезентувати особистісне сприйняття тих або тих життєвих реалій (На білих конях пронеслися роки, забризкали водою з під копит (В. Симоненко); Зворохобилися айстри приосіннім сонцелетом (В. Стус); епітет, що вносить несподіваність відчуттів, розгортає спектр виражальних потенцій мови у створенні кольорів, голосів, настроїв (Червонобоким яблуком округлим Скотився день, доспілий і тяжкий, І ніч повільним помахом руки Широкі тіні чорним пише вуглем (М. Рильський).

Серед мовно-естетичних одиниць виокремлюємо риторичні запитання, що вербалізують емоційно-експресивне ствердження / заперечення і постають як

результат філософських узагальнень, сентенцій та афоризмів, пор.: Хто вам сказав, що я слабка, що я корюся долі? Хіба тремтить моя рука, чи пісня й думка кволі? (Леся Українка); Філософське питання – що шкодить людині більше : брак вільного часу чи його надмір? (Ірина Вільде). Функція таких риторичних запитань полягає в тому, щоб привернути увагу, підсилити думку, створити емоційність та урочистість мовлення.

Естетичність поетичного дискурсу створюють риторичні діалоги, що їх формують основні субстанції риторичної комунікації: адресант (автор, ліричний герой) і низка різноспрямованих адресатів (мати, батько, слово, мрія, вишеньки-черешеньки та ін.), які впливають на генерування високої мовної експресії. Пор.: Ой вишеньки-черешеньки, червоні, спілі, Чого ж бо ви так високо вирости на гіллі! Ой того ми так високо вирости на гіллі, – якби зросли низесенько, чи то ж би доспіли? (Леся Українка).

Поетичну діалогійність вияскравлюють звертання та окличні вокативні комунікати – синтаксичні експресеми, що слугують не тільки маркерами апеляції, а й джерелом естетичної насолоди, пор.: Безмежнеє поле в сніжному завою, Ох, дай мені обширу й волі! (І. Франко); Кохана стороно моя! Красо України, Подолля! Розкинулось мило, недбало! (Леся Українка). Як синтаксичні експресеми функціують і окличні висловлення, що увиразнюють емоційно-почуттєвий стан мовця, його бажання щось запитати, сказати, наказати чи застерегти, пор.: Стань, Україно, Україною – віднині і навіки стань! (Б. Мельничук).

З-поміж фігурально-риторичних конструкцій виокремлюємо порівняння, що залежать від світогляду мовця та етнокультури народу й передають оцінне твердження щодо якоїсь ознаки предмета: як позитивно забарвленої (Олена кругла, як цибулька, повновида, як

повний місяць; в неї щоки, мов яблука, зуби, як біла ріпа, коса, як праник, сама дівка здорова, як тур (І. Нечуй-Левицький), так і негативної (– Вставай! Розляглась, як корова! Я б таких душила, як мокриць! (Г. Тарасюк).
Порівняння

До мовно-естетичних маркерів інтенцій мовця належать антифразисні висловлення, що реалізують мовний контраст і оприявнюють семантику протиставлення, пор.: Ти За і Проти, радісне й сумне, любов і гнів, і каються, й провини. Ти Я і Всі, небесне і земне, Горизонталь і Вертикаль – Людино! (Н. Царук); повтори, які створюють високу емоційність тексту, відображають особистісні переживання та почуття людини, напр.: Гомоніла Україна, Довго гомоніла, Довго, довго кров степами Текла-червоніла (Т. Шевченко); За роком рік росте твоя тюрма, За роком рік підмур'я в землю грузне (В. Стус).

До фігурально-риторичних конструкцій уналежнюємо період – синтаксичну одиницю і стилістичну фігуру, що надає мовленню розміреності та плавності, акцентує увагу адресата на важливій інформації, допомагає систематизувати факти і підпорядкувати їх авторській інтенції аргументації, напр.: Доки сонця, доки світу, Доки рясту, доки цвіту, В radoщах-журбі, – Серця кращі почування, Найщиріші поривання, душу – все тобі! (П. Грабовський); Від клопотів буденних і невдячних, Від сварок, суперечок, суєти, Від слів грімких і кроків необачних Ще, слава Богу, є куди втекти (Т. Севернюк).

Мовну естетику увиразнює хіазм – синтаксична конструкція, якій притаманні яскраві експресивно-виражальні ознаки, особливе («хрестоподібне») розташування спільних елементів двох суміжних конструкцій, напр.: Давай нивці, то й нивка дасть; По дощу – погода, по погоді – дощ (Н. Міщенко, М. Міщенко); Не вчитель має приходити до учня, а учень до вчителя (Н. Корж, Ф. Луцька).

До маркерів інтенції естетичності входять парцельовані комунікати, функціонування яких пов'язано з прагненням автора розгорнути думку, подати емоційний стан чи оцінку інформації як сегменти розмислів, тверджень (Над містом розмовляють голуби. Про що, не знаю. Про цікаві речі. Про той собор. Про людство. Про війну. Про білий світ, про небо (Л. Костенко); екзистенційні висловлення, що констатують наявність людського буття та природи, передають динаміку вражень і думок (Літ відбиток. Первісний поріг. Сяйво квітів. Сонце колосків. Невідлітний клин старих доріг й молодого листя зеленспів (Т. Севернюк).

Виразними мовно-естетичними маркерами авторських інтенцій слугують афористичні висловлення як поетичні формули, уривки, фрагменти, що дуже часто закарбовуються в пам'яті й передають життєві істини, знання про світ, про любов і ненависть, справедливість і байдужість, добро і зло, про творчість – про все, що оточує і чим живе людина, напр.: Ти знаєш, що ти – людина? Ти знаєш про це чи ні? Усмішка твоя – єдина, Мука твоя – єдина, Очі твої – одні (В. Симоненко); Марнота в'яне, опадає. Ікона – світиться в кутку (Т. Севернюк).

Фігурально-риторичні конструкції як маркери інтенцій естетичності створюють метафорично-образну атмосферу людської комунікації, репрезентують високий стиль мовлення, увиразнюють його вишуканість, демонструють красу й барви української мови, вивчення якої було сенсом життя професора Надії Бабич.

Список літератури:

1. Бабич Н. Д. Магія слова для всього живого: мовно-народознавчі наукові студії. Чернівці: Букрек, 2012. 384 с.
2. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови : навчальний посібник. Львів : Світ, 2003. 432 с.

3. Білецький А. О. Про мову і мовознавство : навч. посібник для студентів філол. спец. вищ. навч. Закладів. К. : «АртЕк», 1997. 224 с.
4. Єрмоленко С. Я. Експресивність. Українська мова : енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М. П. Зяблюк та ін. К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. С. 156-157.
5. Калашник В. С. Людина та образ у світі мови : вибрані статті. Х. : ХНУ ім. В. Каразіна, 2011. 368 с.

УДК 181.2

Наталія ШАТІЛОВА,

*кандидат філологічних наук, доцент, асистент кафедри
сучасної української мови національного університету
імені Юрія Федьковича, м. Чернівці;*

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1233-1934>

**«ДОБРА АБО ЗЛА ЕНЕРГЕТИКА СЛОВА»¹
У ФРАЗЕОЛОГІЇ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ
СИДОРА ВОРОБКЕВИЧА**

*Слово має могутню силу, яку людина
може спрямувати на добро і во зло.*

Надія Бабич

Фразеологічний фонд української мови формувався впродовж століть, акумулюючи в собі життєвий народний досвід. Провідною тенденцією сучасних мовознавчих студій є аналіз фразеологізмів як репрезентантів картини світу української етноспільноти, адже народна фразеологія – «одне з найбільш переконливих джерел пізнання як психології, так і моралі кожного народу» [1, с. 94]. У цьому аспекті фразеологічні одиниці є своєрідними мовними формулами, що маніфестують неповторність ментальності нашої нації, репрезентують світосприйняття народу і специфіку його мовомислення.

«Про особливості людського мовлення – добрі й не дуже наміри людей у ньому – фразеологічний пласт мови зберіг чималу кількість оцінок і настанов» [3, с. 5] – авторитетно стверджує професор Н. Д. Бабич, невтомна дослідниця

¹ Бабич Н. Д. Народна фразеологія про магічну силу слова. *Наукові праці Кам'янець-Подільського університету ім. І. Огієнка. Філологічні науки*. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2012. Вип. 31. С. 1.

народної фразеології, авторка низки наукових і науково-популярних праць про магічні властивості мовленого і писаного слова, його позитивну чи руйнівну енергетичну силу. Роль слова, на глибоке переконання мовознавиці, «буває доброю (біла магія) або злою (чорна магія), тобто спрямованою на допомогу людині або на шкоду їй» [5, с. 509]. Таке спостереження яскраво засвідчує народна фразеологія, зафіксована в текстах художніх творів відомого буковинського письменника С. Воробкевича, який увійшов до когорти тих славетних педагогів і вчених Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ століття, про силу таланту яких Надія Денисівна опублікувала науковий нарис під промовистою назвою «15 не останніх із могікан» [4]. Прикметно, що контексти з творів митця послужили репрезентативним фактичним матеріалом для укладеного Н. Д. Бабич навчального посібника «Фразеологія української мови», у якому «зроблено спробу семантико-стилістичної характеристики фразеологічних одиниць української мови, дібраних авторкою в буковинських говорах та мові творів Ольги Кобилянської, Юрія Федьковича, Сидора Воробкевича, Євгенії Ярошинської та ін. українських письменників кінця ХІХ – початку ХХ ст.» [6].

Фразеологічне багатство художньої мови С. Воробкевича, за нашими спостереженнями, декларує народну мудрість й багатовікові життєві спостереження буковинців, серед яких виріс і жив письменник. Особливою виразністю марковано традиційні усталені вислови, що їх зазвичай уживають у певних життєвих ситуаціях, адже мовні стереотипи поведінки якнайповніше передають сформовані віками риси національної вдачі, увиразнюють такі моральні якості, як увічливість, шанобливість, доброзичливість, побожність, емоційність тощо.

Мовні формули, що виражають доброзичливість, приязнь до співрозмовника, представлені в художній текстах

С. Воробкевича здебільшого своєрідними формулами ввічливості, за допомогою яких буковинці:

- вітаються і прощаються, засвідчуючи прихильність до співрозмовника в побажаннях йому доброго здоров'я та Божого благословення, напр.: *Здоров* (III, с. 68)²; *Дай Боже здоровля* (II, с. 48); *Здорові були* (II, с. 48); *Бувай здорова* (II, с. 154); *Ідіть здорові* (III, с. 12); *По сій мові бувайте здорові* (III, с. 39); *Оставайте здорові* (I, с. 57); *З Богом* (III, с. 159); *Веди тебе Пречиста Діва* (II, с. 154); *Нехай Господь вас провадить* (II, с. 82);

- висловлюють побажання з вірою в магію слова, прагнучи привернути до людини здоров'я, щастя, добро тощо, як-от: *Бодай ти здоров був* (III, с. 293); *Щоби ти здоров був і лиха не знав* (II, с. 172); *Дай Боже вам з води і з роси* (III с. 172); *Нехай тебе Мати Божа від того хоронить* (III, с. 152);

- приймають гостей, виявляючи привітність і повагу до того, хто прийшов до їхньої оселі, зберігаючи традиції гостинності, припрошування і частування:, пор.: *З гостем і Бог приходить до хати* (II, с. 51); *Милій гість не часто буває* (II, с. 69); *Прошу, мої гості; чим хата має, тим і приймає* (II, с. 57); *Не дурно сорока скреготала, она нам гостий казала...* (II, с. 51); *Наша хата на помості – просим, просим, милі гості!* (III, с. 353);

- приймають сватів, промовляючи усталені обрядові образні, жартівливі вислови, напр.: *Кожда твар свою пару має, і я прийшов до вашої хати, пари собі шукати* (II, с. 54); *От тепер кінець, і нашому ділу вінець* (II, с. 55); *Гайда під вінець, та й всему кінець!* (III, с. 769); *Нашому слову кінець,*

² Ілюстративний матеріал подаємо за виданням: Твори Ізидора Воробкевича. Львів: Видавництво товариства «Просвіта», 1909. Т. 1: Поезії. 420 с.; 1911. Т. 2: Оповідання. 412 с.; 1911. Т. 3: Драматичні твори. 421 с. (Руська письменність), зазначаючи в дужках номери тому та сторінки.

а ви зробить нашому ділу вінець (II, с. 53);

- звертаються до Бога з побажаннями добра, безпеки, благополуччя як собі, так і співрозмовникові, пор.: *Крий ми Мати Божжа!* (III, с. 305); *Нехай тебе Мати Божжа від того хоронить!* (III, с. 152); *Най Милостивий від такого кожного боронить і заступить!* (II, с. 179); *Хорони Господи від таких кожду хрещену душу!* (II, с. 306); *Хорони та заступи, Мати Божжа, всіх людей і нас грішних!* (III, с. 219);

- принагідно уживають, згадуючи про когось, аби не зурочити, увиразнюючи віру в магічну силу слова, як-от: *...щоби здоров* (II, с. 70); *...дай йому, Боже, здоровля* (III, с. 206).

Такі стереотипні фразеологічні одиниці засвідчують глибину культури спілкування буковинців, що ґрунтується передусім на гідності та взаємоповазі. Водночас мовний простір творів С. Воробкевича містить фраземи лайливого характеру, своєрідні прокльони з апеляцією до: а) світлих небесних сил або святих предметів і символів культу християнської релігії: *Бодай вам Господь гріхів не простив!* (III, с. 187); *Бодай єго Пречиста Діва покарала!* (III, с. 179); *Щоб на тебе образи поспадали!* (III, с. 19); *Хрести церковні щоб на тебе поспадали!* (III, с. 248); *Щоб ти святих дзвонів більше не чув!* (III, с. 250); б) темних надприродних сил, що втілюють зло: *Бодай їх сам Луципір взяв!* (II, с. 90); *Нехай вас чортова мати возьме* (III, с. 27); *Щоб їх пекло не приймало!* (III, с. 190).

Виражаючи велике невдоволення, обурення, досаду у формі прокльонів, мовці бажають співрозмовникові лиха, нестатків, поганого здоров'я: *Нехай їм на лихо буде!* (II, с. 92); *Щоб їх зла година не минула!* (III, с. 195); *Щоб тобі нужда на потилицю!* (III, с. 43); *Щоб на них чума спала!* (III, с. 42); *Бодай тобі язик перегородило!* (III, с. 344); *Мняв би тя гостець!* (III, с. 371); висловлюють побажання загибелі й неспокою після смерті: *Щоб твої потомки камінем поставали!* (II, с. 97); *Щоб земля вас не приймила*

(I, с. 384); *Щоб твоя кість непрощена! Щоб тебе не приймила ні земля, ні пекло! Щоб ти до судного дня, як той проклятий Кайн, блукав!* (III, с. 120).

Отже, народна фразеологія, зафіксована в текстах С. Воробкевича, постає як система випрацюваних віками мовних формул, які є невід’ємним складником щоденної комунікації буковинців, відображає їхні психічні, інтелектуальні, ідеологічні, релігійні, естетичні засади мовотворення, беззастережну віру в «дивовижну силу слова, яке може матеріалізувати любов і ненависть» [2]. Фразеологічні одиниці доброзичливого характеру слугують для виявлення прихильності, відкритості, сердечності, щирості буковинців до співрозмовника, їхньої побожності та богобоязливості, а фраземи лайливого характеру, передаючи почуття обурення, невдоволення, роздратування, – яскравий засіб відтворення почуттєвої сфери мовців. Ця система стереотипних словесних формул, увібравши найдавніші звичаї і традиції, на нашу думку, є тим мовним кодом, що оприявнює своєрідність української національно-мовної картини світу.

Список літератури:

1. Бабич Н. Д. Відображення у фразеології побуту і звичаїв буковинців. *Матеріали III Міжнар. історико-краєзнавчої наук. конф., присв. 120-річчю заснування Чернівецького університету* (Чернівці, 29 вересня – 1 жовтня 1995 р.) / ред. кол. : А. М. Круглашов (відп. ред.) та ін. Чернівці : Рута, 1995. С. 94–96.
2. Бабич Н. Д. Магія слова для всього живого: мовно-народознавчі наукові студії. Чернівці : Букрек, 2012. 383 с.
3. Бабич Н. Д. Народна фразеологія про магічну силу слова. *Наукові праці Кам’янець-Подільського університету ім. І. Огієнка. Філологічні науки. Кам’янець-Подільський : Аксіома, 2012. Вип. 31. С. 3–7.*

4. Бабич Н. Д. Педагогічна іпостась братів Сидора і Григорія Воробкевичів. *Бабич Н. Д. 15 не останніх із могікан : Педагоги і вчені Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. : науковий нарис.* Чернівці : Букрек, 2010. С. 19–36.
5. Бабич Н. Д. Про магічні властивості слова – реально і містично. *Україноцентризм наукового сумління : зб. наук. пр. на пошану проф. Зіновія Терлака.* Львів : Ліґа-Прес, 2014. С. 500–519.
6. Бабич Н. Д. *Фразеологія української мови : навч. посібник.* Чернівці, 1971. Ч. II. 91 с.

УДК 181.2

Микола ЩЕРБАНЬ,

протоієрей, кандидат богословських наук, кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії і культурології філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

**НАДІЯ БАБИЧ: ПРОФЕСОР, КОЛЕГА,
ВІРЯНКА**

Пам'ятайте
наставників
ваших,
які навчили вас....
(Євр. 13:7)

Такими словами св. Апостол Павло навчає нас поваги і пошани до тих, хто нас навчав, підтримував, хто повірив у нас тоді, коли не вірив ніхто, хто щоденною жертвовною працею спромігся звершити у нашому житті те, що й нам самим видавалося абсолютно неможливим.... Саме такі вчителі, наставники, колеги вельми долучилися до того, що ми зараз вважаємо власними досягненнями чи особистим життєвим успіхом...

Справді, формування цілісної, всебічно розвиненої особистості людини, бажаємо ми того чи ні, – це складний і довготривалий процес, що постійно перебуває під впливом певних ідей, думок, людей, середовища та обставин. Наші оточення, зацікавлення, вподобання визначають та увиразнюють такі вагомні ціннісні характеристики, що, значною мірою, формують й уявлення оточуючих про нас самих.

Випадковостей не буває... Та й, взагалі, справедливо каже народна приказка: «Випадковість – це закономірність, яку ми не зрозуміли»... Саме тому випадкові, на перший

погляд, зустрічі, події, явища, насправді, – зовсім не випадкові... те ж саме стосується і людей, які зустрічаються нам на життєвому шляху: випадкових людей у житті не буває... Проте, я переконаний, що кожен, хоча б одного разу, зустрічав в житті Людину, яка справила визначальне, особливе значення... І лише з плином часу ти розумієш, що ця зустріч, фактично, змінила і тебе, і твоє життя...

Без перебільшення Надія Денисівна Бабич – це саме така Людина... Хоча як складно сказати: «Була...». Не можна позбутися відчуття, що знову, як завжди, вона зателефонує і запитає про своє навантаження на наступний навчальний семестр... уточнить розклад лекцій... а потім, з початком навчання, прийде на заняття...

Легкою і невимушеною, але надзвичайно інтелегентною і вишуканою ходюю вона пройде коридором, привітається і зайде до аудиторії, де на неї з нетерпінням чекають студенти... Все це сприймається таким близьким, милим, очевидним та, водночас, розумієш, що це – приємний і зворушливий спогад про минуле, якому немає вороття...

Звісно, роки коли Надія Денисівна працювала зі студентами-богословами були для неї значним викликом: доволі своєрідна студентська спільнота – це нове випробування власної компетентності, новий досвід... І з цим викликом вона впоралася блискуче. Звісно, можна було б сказати: навіщо це Вам? Для чого? Невже Вам – поважній професорці – варто витратити свій час на таке?... Однак тут постає перед нами Педагог від Бога, яка розуміла і сприймала викладацьку працю не інакше, як ідейну і жертвовну справу небайдужих людей...

Студенти-богослови таку позицію відчували, її поважали і любили, нею захоплювалися і, навіть, наслідували... Як же цікаво було чути від студентів її фрази: «Працюємо...», «Уваженько...»... Це найкраще

підтверджує тезу про те, що їй таки вдавалося достукатися до серцець і душ тих юнаків...

Проте, з неймовірним душевним теплом згадую наше неформальне спілкування. Поруч з такою людиною – ти відчував нагальну необхідність свого власного зростання і поступу – так хотілося, бодай у чомусь її наслідувати...

Вишукана, спокійна і розважлива мова, ніжна посмішка, добрі і ніжні слова... Вона так любила спілкуватися про питання духовного пошуку, особистого морального вибору, аскези... Звісно, такими світоглядними питаннями завжди цікавиться не так вже й багато людей... але Надія Денисівна цікавилася, шукала, розпитувала...

З неймовірним розчуленням згадую це спілкування...

Як зараз його не вистачає...

Молюся за упокій її душі... Нехай там, в Оселях Небесних, її світла душа перебуває в спокої й умиротворенні...

Світлий і добрий спомин про Вас завжди буде поміж нами, пані Професор...

Берегиня слова. Чернівці, 2024

Наукове видання

Берегиня слова

Збірник тез

Відповідальна за випуск:
Технічна редакторка:

Наталія КОЛЕСНИК
Ульяна Мельник

Електронне видання.

Підписано до друку 30.05.2024. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Друк різнографічний.

Умов.-друк. арк. 6,4. Обл.-вид. арк. 6,9. Зам. 3-004.

Видавництво та друкарня

Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича.

58002, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2.

e-mail: ruta@chnu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 891 від 08.04.2002

Щасливий той, кому випало мати хоча б одного Великого Вчителя, який зумів визначити долю свого вихованця, навчив його мислити й говорити, вміло керував дитиною у її поступі до знань і до Людяності, керував, а не оберігав від життя.

Надія БАБИЧ

